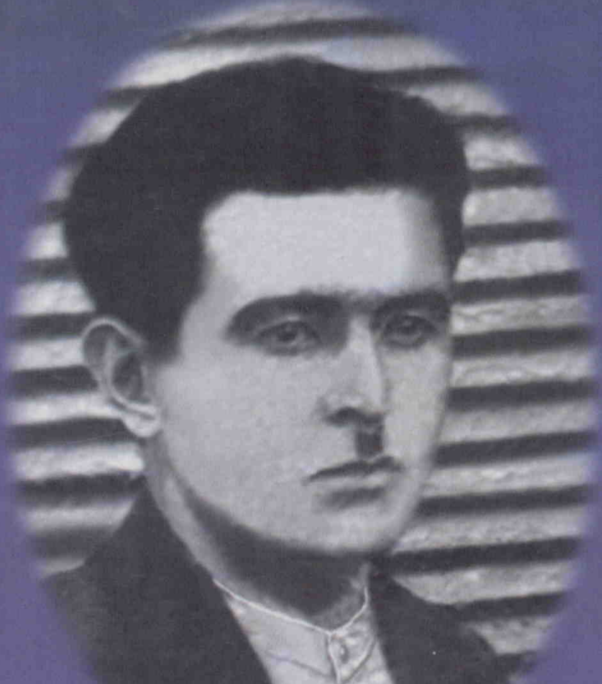

مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئىبراھىم ئالىپ تېكىن 1968 ـ يىلى ئاتۇشتا تۇغۇلغان . 1988 ـ يىلى شىنجاڭ ساقچى ـ ئوفىتسېرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ ، ئاتۇش شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىدا خىزمەت قىلغان . 1996 ـ يىلى خىزمەتتىن چېكىنىپ ، يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان .

قولىڭىزدىكى « مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى » ناملىق بۇ كىتاب ئۇنىڭ نەشرگە تەييارلىغان تۇنجى كىتابى . ئۇ « ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ھېكمەتلىرى » (1 ـ ، 2 ـ قىسىم) ، « ئۇيغۇر تەپەككۇر خەزىنىسى » ، « ئۇيغۇر يېڭى مائارىپ تارىخىدىكى ئەزىمەتلەر » ، « باۋدۇنباي » (رومان) ، « ئەنىسىز يەر شارى » (رومان) ، « مەمتىلى ئەپەندى ھەققىدە ھېكايىلەر » (1 ـ ، 2 ـ قىسىم) ، « ھۆسەيىنىيە روھى ۋە تەكلىماكاندىكى ئويغىنىش » ، « قارا ئوت » (شېئىرلار) ، « ئۇيغۇرلارنىڭ بالا تەربىيىلەش سەنئىتى » ، « ئۇيغۇرلارنىڭ توي ئادەتلىرى » ، « بۈگۈنكى ئۇيغۇر سودىگەرلىرى » ، « ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىي تەشەببۇسلىرى » ، « تارىخىمىزدىكى خاقانلار » قاتارلىق بىر يۈرۈش كىتابلارنى ھەر قايسى نەشرىياتلارغا تاپشۇردى .

بۇ كىتابنى

مائارىپىمىزنىڭ تەرەققىياتى

ئۈچۈن ئۈن - تىنسىز تەر

تۆكۈۋاتقان سۆيۈملۈك

ئوقۇتقۇچى ئۇستازلارغا

تەقدىم قىلىمەن

نەشرگە تەييارلىغۇچى :
ئىبراھىم ئالپ تېكىن

مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

买买提里先生诗选:维吾尔文/买买提里　著;依不拉音·阿尤甫　整理。—乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.5

ISBN7—228—05749—X

Ⅰ.买…Ⅱ.①买…②依…Ⅲ.诗歌—作品集—中国—现代—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.I226

中国版本图书馆CIP数据核字(2000)第29670号

责任编辑:买买提明·艾拉
封面设计:阿不里米提·肉孜
责任校对:阿达来提·买合苏提

买买提里先生诗选　(维吾尔文)
依不拉音·阿尤甫　整理

新疆人民出版社编辑出版
(乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码830001)
新疆工人时报印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本　3.75印张　2插页
2000年7月第1版　2000年7月第1次印刷
印数:1——3,000

ISBN7—228—05749—X/I·2120　定价:10.00元

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى مەمتىلى
ئەپەندى (تەۋپىق)............. ئىبراھىم ئالىپ تېكىن 1
دادام مەمتېلى توختاجىنى ئەسلەيمەن......... ئەدىبە مەمتېلى 15
بىر شائىرنىڭ تۈگىمەس ناخشىسى......... مەھبۇبە مەمتېلى 22
چىرىك 1
تەلكە 2
ئوقۇدى ، ئاشتى 3
سايرام كۆلى 5
پارچە 6
پارچە 7
پارچە 8
ھېكمەت 9
سېغىنىش 10
بىز ئۇيغۇرنىڭ بالىلىر 12
بارمىكەن 13
ياغمىدى 15
كەلمىدى 16
قۇياش تۇغقاندا 17
چۇقان 18
سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ.................19

ئۆزۈم كىچىك 20
ۋەتەننى دەپ 21
بۇرادەرلەر 23
كۆيدۈرەيلى ئاسارەتنى 24
پارچە 25
قوشنىمىزنىڭ بالىسى 26
ئېشىپ كەتتى 27
قۇتۇلۇش يولىدا 28
كەلدى 29
بىز ۋەتەن ياشلىرى 31
ئالتۇن ئۆلكە 32
ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن 33
قوپ ، ئەي ئاداش ! 34
جاھالەت 35
ئويغان ، خەلق 37
بىز مۇئەللىم 38
ۋەتەن ئۈچۈن 39
مۇئەللىم 40
ئەي ئانا يەر 41
ئىزچىلار 43
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ 45
ئانا 47
نېمە كېرەك؟ 49
پارچە 50

ئىلتىجا 51
پارچە 52
بىزنىڭ كۈنىمىز 53
مۇبارەك ۋەتەن 54
تەنقىد 55
قۇتلۇق سەپەر 56
قالمىدى 57
ئەر بولساڭ 58
ئۆز يەر دېگەن 59
مەكتەپ 60
دۈشمەننى سەن 62
ئىسمىڭ نېمە؟ 63
قۇتۇلدۇق 65
بالىلار ناخشىسى 67
بۈگۈن 69
ئۈمىد 70
سۈت ئۇيقۇدا 71
دوستلار 73
لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار 74
تۈرمە خاتىرىسى 76
ئېرپان كۈنلىرى 79
قايىندى 80
بۇدە كېتەر 81
لەشكەرگە تەييارلىغۇچىدىن 82

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق)

ئىبراھىم ئالىپ تېكىن

19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى قەشقەرنىڭ شىمالىدىكى كىچىككىنە كەنتتە ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ شانلىق خۇش خەۋەرچىسى سۈپىتىدە تۇنجى پەننىي مەكتەپ — ئىكساق « ھۇسەينىيە مەكتىپى » ئاپىرىدە بولدى . دەۋرنىڭ تەقەززاسى ۋە خەلقنىڭ مائارىپ ئېھتىياجىدىن تۇغۇلغان بۇ يېڭى مەكتەپنىڭ تۇنجى ئوتىنى ياققۇچىلار ئاكا - ئۇكا مۇسابايوپلاردۇر . ئۇلارنىڭ يوپيورۇق مەشئىلى نەچچە ئەسىر نادانلىق ۋە خۇراپاتلىقنىڭ پاتقىقىدا ياتقان خەلقنى ئويغاتتى . تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي ئېتەكلىرى ، تەكلىماكان گىرۋەكلىرى ، ئىلى - ئالتاي بوستانلىقى ۋە تۇرپان - قۇمۇل ئويمانلىقى يېڭى دەۋرگە قەدەم قويدى .

بۇ يېڭى مەكتەپ ئۆز زامانىسىغا كۆرە ئىلغار ۋە تەرەققىيپەرۋەر مائارىپ پرىنسىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ، مەرىپەت ۋە ئاقارتىش ئۇرۇقىنى كەڭ كۆلەمدە چېچىش ، ياش ئەۋلادلارنىڭ قەلبىنى ئىلىم - ئېرپان نۇرىدا يورۇتۇش ئۈچۈن تار مەھەللىۋى دائىرىدىن ۋە ئەينى دەۋردىكى خىلمۇ خىل توساقلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ ، خەلقنىڭ ئىلىم تەشنالىقىنى قاندۇرۇش يولىدا ئۇيغۇر ھازىرقى زامان

مائارىپ تارىخىدا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قالدۇردى . ئاشۇ دەۋرنىڭ مەنىۋى يېتەكچىلىرىدىن ئابابەكرى ئەپەندى ، كېرىم خەلپىتىم ، تۇرسۇن ئەپەندى ۋە ئەنۋەر ئەپەندى قاتارلىقلار ئاۋانگارت مائارىپچى ــــ ئاقارتقۇچىلىق رولىنى ئۆتىدى .

قاراڭغۇلۇق قاپلىغان ئاشۇ دەۋردە باۋۇدۇن مۇسابايوپ يەنە كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقتى ، ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلەھەتداشلىرىدىن ئابدۇقادىر داموللام ، قۇتلۇق ھاجى شەۋقى ، تەجەللى ۋە خالىس ئەپەندى قاتارلىق مەرىپەت پېشىۋالىرى باۋۇدۇن مۇسابايوپقا ھەمنەپەس بولدى . كۆمۈلۈپ قالغان مەرىپەت ئۇرۇقى قايتىدىن بىخلاندى ، شۇنىڭ بىلەن 2 ـ قېتىملىق مائارىپ ھەرىكىتى باشلاندى .

ئابدۇقادىر داموللام كۆپ تەرەپلىمە مەلۇماتلىق ئالىم ۋە يېتۈك تىلشۇناس بولۇپ ، ئۇيغۇر يېڭى مائارىپى ئۈچۈن نۇرغۇن كىتابلارنى يېزىپ ، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاز بولمىغان ئەجىر سىڭدۈردى . ئۇنىڭ تەشەببۇسلىرى كەڭ يېيىلدى ، ھۆرمىتى ھەسسىلەپ ئاشتى . ئۇ ئادالەت ياقلاش يولىدا خەلقىنىڭ تىلى بولۇپ قالغانىدى . 1924 ـ يىلى ھاۋا زىيادە ئىسسىپ كەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە قەشقەرنىڭ ئاسمىنىدا ماتەم ناخشىسى ياڭرىدى . بۇ كۈنى ئۇيغۇر يېڭى مائارىپى ئۈچۈن ھارماي ـ تالماي كۈرەش قىلغان ئوغلان ــــ ئابدۇقادىر داموللام بىر

قانخور قاتىل تەرىپىدىن قەتلە قىلىنغانىدى . ھېچقانداق كۈچ باش ئەگدۈرەلمىگەن بۇ گىگانت ئادەم مەھەللىۋى ئەكسىيەتچىلەر ، شەخسىي مەنپەئەتپەرەسلەر ۋە ھەسەتخورلارنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتتى .

20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا شىنجاڭ دېموكراتىك ئويغىنىش دەۋرىگە ئومۇميۈزلۈك قەدەم قويدى . ۋەتەن سۆيەر ئوت يۈرەك ئەزىمەتلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چىقىپ ، مەكتەپ ئېچىپ مەرىپەت مەشئەللىرىنى ياقتى . ئەنە شۇلارنىڭ تىپىك ۋەكىلى ، ئۇلۇغ مائارىپچى ، تالانتلىق تەشكىلاتچى ، ئوت يۈرەك كومپوزىتور ۋە دېموكراتىك شائىر مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) ئىدى .

مەمتىلى ئەپەندى 1901 - يىلى ئاتۇشنىڭ بويامەت كەنتىدە توختاجى ئىسىملىك يېتىشكەن تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن . ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆز زامانىسىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر كىشىلىرىدىن بولۇپ ، ئائىلىسى مەرىپەتنى ، ئىلىم - پەننى ھىمايە قىلغۇچى ئائىلە ئىدى . مەمتىلى ئەپەندى دۇنياغا كۆز ئاچقان يىللار ھەممە يەرنى زۇلۇم قاپلىغان ، ئىستىبدات چەككە چىققان، خەلق نادانلىق ۋە قالاقلىق قويىنىدا ئېغىر ھالسىراۋاتقان قاراڭغۇ دەۋر بولغاچقا ، توختاجى تېۋىپ ئوغلىنىڭمۇ نادان ، قالاق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئەمدىلا سەككىز ياشقا كىرگەن گۆدەك مەمتىلىنى ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ

«ھۆسەينىيە مەكتىپى»گە ئوقۇشقا بېرىدۇ[1]

يېڭىچە پەننىي مەكتەپتە ئوقۇش، ئۇستازلىرىنىڭ ئەستايىدىل تەربىيىسى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىلغار دۇنيا قاراش شەكىللىنىش دەۋرىدە تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. مەمتىلى ئەپەندى «ھۆسەينىيە» مەكتىپىدىكى ئوقۇشىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن 1920 ـ، 1921 ـ يىللىرى دادىسى توختاجى بىلەن بىرگە ئىلى، بورتالا ۋە چۆچەك قاتارلىق جايلارغا بارىدۇ. ئۇ يەرلەردە كۆزى تېخىمۇ ئېچىلىپ جاھالەت ۋە نادانلىق ئىسكەنجىسىدىكى خەلقنىڭ ھاياتى بىلەن تېخىمۇ كەڭ تۈردە ئۇچرىشىدۇ؛ تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، كەڭ دائىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلىپ، خەلقنى بىلىم بىلەن ئويغىتىش ئىرادىسىنى تىكلەيدۇ. ئۇ چۆچەكتە كۆپ تەرەپلىمە مەلۇماتلىق دىنىي زات، مەرىپەت ئوغلانى مۇرات ئەپەندى[2] بىلەن تونۇشۇپ ئۇنى ئۇستاز تۇتىدۇ. مۇرات ئەپەندىنىڭ ياشلىق غۇرۇرى ئۇرغۇپ تۇرغان ۋە مەرىپەت ئۇچۇن ئۆزىنى ئاتىغان بۇ جاسارەتلىك يىگىتكە مېھرى چۈشۈپ قالىدۇ ھەم ئۇنى تەربىيىلەيدۇ.

1924 ـ يىلى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سۇيىقەستكە ئۇچرىغانلىقىنى ئاڭلىغان مەمتىلى ئەپەندى چەكسىز قايغۇ ـ ئەلەمدە «ئوقۇدى، ئاشتى» دېگەن شېئىرىنى يازىدۇ:

ئوقۇدى ـ ئاشتى باشقىلار بىزدىن ، ئەي قەدىردانلار ،
كۆرگەچكە ئۇلارنىڭ ئىجتىھاتىنى قايىنار ۋىجدانلار .
هاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلۇر باشقا مىللەتلەر ،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا ، ئويلا ئۇممەتلەر .

بۇ شېئىر كىشىلەر تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ ، تام ـ تاملارغا چاپلىنىپ كېتىدۇ . خەلق مەمتىلى ئەپەندىنى تېخىمۇ تونۇيدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ چۆچەك تەۋەسىدىكى تەسىرىنىڭ كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقانلىقىغا يېقىندىن دىققەت قىلىۋاتقان ياڭ زېڭشىننىڭ ماراقچىلىرى ئۇنى كېچە ـ كۈندۈز نازارەت قىلىدۇ . تەقىپ ئىچىدە قالغان ياش شائىر ئۇستازى مۇرات ئەپەندىنىڭ سەممىي ئاتىدارچىلىقى بىلەن 1926 ـ يىلى بىر كېچىدە چېگرىدىن چىقىپ كېتىدۇ . يات ئەللەردىكى سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىق شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ .

ئۇ شۇ ماڭغانچە ئاۋۋال سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەمەي شەھىرىگە بارىدۇ . ئۇ يەردە بىر مەزگىل هايات كەچۈرگەندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت بۆشۈكلىرىدىن بىرى ـــ تاشكەنتكە بارىدۇ . مەمتىلى ئەپەندى تاشكەنتتە ئاشخانا ۋە باشقا ئورۇنلاردا ئىشلەيدۇ . ئاتۇش ۋە قەشقەردىن چىقىپ كەتكەن ئاق كۆڭۈل قېرىنداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ سىردىشىدۇ . ئوقۇش

ئارزۇسى كۈچلۈك مەمتىلى ئەپەندى باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ . ۋەھالەنكى ، ئەينى ۋاقىتتا مۇرەككەپ ئىجتىمائىي مۇھىت تەسىرىدە مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ بىلىم ئېلىش ئارزۇسىنىڭ بۇيەردىمۇ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ .

زور بېسىم ۋە مەنىۋى موھتاجلىقتا دۇچ كەلگەن مەمتىلى ئەپەندى داۋاملىق ئىلىم ئېلىش ئۈچۈن تۈركىيىگە چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ كاۋكازغا قاراپ يول ئالىدۇ . ئۇ ئۇزۇن مۇساپىلەرنى مىڭبىر مۇشەققەتتە بېسىپ ئۆتۈپ ، 1928 ــ يىلى يازدا بىر ئاق كۆڭۈل تۈرك قېرىندىشىنىڭ ياردىمى بىلەن قىرىم ئارىلى ئارقىلىق ئىستانبولغا بارىدۇ .

مەمتىلى ئەپەندى 1920 ــ يىلى ئاتۇشتىن چىقىپ كەتكەندىن تارتىپ تاكى ئىستانبولغا يېتىپ بارغۇچە بولغان ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ھاياتىنىڭ ئۇنتۇلغۇسىز جاپا ــ مۇشەققىتىنى تارتىدۇ ، ھەر خىل ئىدىيە ــ ئېقىملار بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، خىلمۇ خىل كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، دېمەك ئۇ ئوتتۇز ياشقا قەدەم قويغۇچە پىشىپ يېتىلگەن بىر ئادەم بولۇپ قالىدۇ .

ئۇ تۈركىيىگە يېتىپ كەلگەن يىللىرى ، تۈركىيىنىڭ قانۇن ــ تۈزۈملىرى يېڭىلىنىپ ، مەدەنىيەت ــ مائارىپ ئىشلىرى گۈللىنىپ ، ئىقتىسادى كۈچىيىپ ، تەرەققىيات سۈرئىتى تېزلىشىپ

تەرەققىي تاپقان ئەلگە ئايلىنىۋاتقان مەزگىل ئىدى .

ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئىستانبولدىكى بىر دارىلمۇئەللىمىندە ئىشچى ، كېيىن شۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالىدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن بېرى ئويلاپ كەلگەن ئارزۇسى ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئاخىر ئەمەلگە ئاشىدۇ . ئۇ بۇ ئىلىم بۆشۈكىدە مۇتەپەككۇر، ئالىم ۋە كلاسسىك شائىرلاردىن نەۋائىي ، فارابى ، ئىبىن سىنا قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشىدۇ . سالجۇق تۈركلىرىنىڭ تارىخىدىن خەۋەردار بولىدۇ . ئۇ بۇ جەرياندا تارىخ ، پەلسەپە ، ئەدەبىيات ۋە مۇزىكا ئىلمىنى تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ . يېڭى مەزمۇندىكى غەزەللەرنى ئىجاد قىلىدۇ ، قىسقا ماقالىلەرنى يېزىپ تۈركىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلدۇرىدۇ . 1929 – يىلىدىن 1932 – يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىللىق ئوقۇش جەريانىدا ، مەمتىلى ئەپەندى ھەقىقىي بىر لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىغا خاس سالاھىيەتنى ھازىرلايدۇ .

ئۇ تۈركىيە گېزىتلىرىدە كەينى – كەينىدىن ئېلان قىلىنىۋاتقان شىنجاڭ ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى كۆرىدۇ . خەلقىنىڭ تەقدىرى ، يۇرتىنىڭ ئىستىقبالىغا ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقان مەمتىلى ئەپەندى قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابى قوشۇنىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ تەۋەسىگە ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۆۋەندىكى پارچىنى يا-

زىندۇ :

ئاگىلىندۇق ئەي ئانا دىيار سەندىن چۇقان ،
پارتىلىدى زالىملارغا قارشى ۋولقان .
پاچاقلاشقا قوللۇق كىشەن ـ زەنجىرىنى ،
ئالغا ، ئارتقا قايتما جەڭدىن باتۇر ئىنسان .

مەمتىلى ئەپەندى يۇرتىغا دەرھال قايتىش قارارىغا كېلىپ خەلقنى نادانلىق ، قاششاقلىق ۋە زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۇچۇن ئا- قارتىش ئېلىپ بېرىشنىڭ تەخىرسىزلىكىنى ھېس قىلىدۇ ۋە يۇرتىغا ئاخىر قايتىپ كېلىدۇ .

ئۇ بىر يېتىشكەن مەرىپەتچى سۈپىتىدە خەلق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ ، مەرىپەت ۋە ئىلىم ـ ئېرپان ئىددىيىسىنى كەڭ تەشۋىق قىلدى . بۇ تەشۋىقاتتا ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى پائال ۋە ئاكتىپ رول ئوينىدى ، ئەلۋەتتە . دېداكتىك شېئىرلار مەيدانغا كەلدى ، ناخشىلار ياڭراپ خەلق قەلبىنى لەرزىگە سالدى . شۇنىڭ بىلەن يېڭى مائارىپ ھەرىكەتلىرى ۋە 3 ـ قېتىملىق مائارىپ دولقۇنى ئاتۇشتا يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈلدى . مەمتىلى ئەپەندى بۇ جەھەتتە ئاكتىپ تەشكىللىگۈچى ۋە پائالىيەتچى بولدى .

ئۇ تەشكىل قىلغان « ئىزچىلار ئەترىتى » زۇلمەت دۇنيانى يورۇتقۇچى بىر مەشئەل بولۇپ ياندى . بۇ مەشئەل دىنىي چەكلىمە ،

فېئودال تەرتىپ ۋە زوراۋان كۈچلەرنىڭ قاتتىق ئىسكەنجىسىگە ئېلىنغان بولسىمۇ ئۆچۈپ قالمىدى . مەمتىلى ئەپەندى بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ :

بىز مۇئەللىم يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچىمىز ،
خەلقىمىزگە يوپيورۇق نۇرلار چاچىمىز .

تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق ،
ئىلىم - ئېرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق .

مەمتىلى ئەپەندى ئاتۇشنىڭ 24 كەنتىدە 24 باشلانغۇچ مەكتەپ تەسىس قىلىپ ، ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدا يېڭى سەھىپە ئاچتى . ئۇ قىلىۋاتقان ئىشنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئاقارتىش پائالىيەتلىرى ئېلىپ باردى . ئۇ قۇرغان مەكتەپلەرگە دەسلەپكى قەدەمدە ئون مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ ، ئاتۇشتا مىسلى كۆرۈلمىگەن يېڭى- لاش ، ئاقارتىش ۋەزىيىتى شەكىللەندى .

شائىر مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ مەزگىللەردىكى ئىجادىيىتىدە ناخشا تېكىستلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ . ئۇنىڭ يېزىپ ئا- ھاڭغا سېلىنىشى بىلەن « بىز مۇئەللىم » ، « ۋەتەن ئۈچۈن » ، « قۇتۇلۇش يولىدا » ، « مۇبارەك ۋەتەن » ، « ئويغان خەلق » ،

« قۇتۇلدۇق » ، « بىز ئويغۇرنىڭ باللىرى » ، « ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن » ، « بىز ۋەتەن ياشلىرى » ، « ئەي ئانا يەر » ، « ئېرىپان كۆڭلىرى » ، « ئەي ۋەتەن خەلق » ، « بۇرادەرلەر » ، « ئالتۇن ئۆلكە » ، « قۇياش تۇغقاندا » ، « باھار كەلدى » ، « ئىزچىلار مارشى » قاتارلىق ناخشىلار مەيدانغا كەلگەن ۋە تارقالغان ئىدى ③. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى « ئويغان خەلق » ، « ئىزچىلار مارشى » ناملىق ناخشىلار شائىرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى ئەسەرلىرى بولۇپ ، ئەينى چاغدا خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان ئىدى .

شائىر « ئويغان خەلق » دېگەن شېئىرىدا خەلقنىڭ ئويغىنىشىدا مائارىپنىڭ ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغانلىقىنى قەيت قىلىپ مۇنداق يازىدۇ :

ئويغان خەلق ، يۇرتۇڭنى سەن قۇتۇلدۇر ،
مەكتەپ ئېچىپ چىراغ ياقىپ نۇر تولدۇر .

پۈتسۇن ئەمدى زۇلمەت ، دەۋرى ئىستىبدات ،
شۇم تەقدىرىدىن ، قارا كۈنىدىن بول ئازاد .

سائادىتىڭ ئۈچۈن تىرىش ، ھىممەت قىل ،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشتا خىزمەت قىل .

دەس تۇر ئەمدى ، ئاتلان خىزمەت يولىغا ،

ھۇما قۇشى قونسۇن ئەۋلاد بېشىغا .

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ دۇنيا قارىشى تېخىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ ، پۈتۈن زېھنىي كۈچى ۋە يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئىجادىيەت ئېلىپ بارىدۇ . رېئاللىق ، جەمئىيەت تەسىرى ، پاسسىپ سىياسەت ۋە خەلقنىڭ ئاھۇ زارى شائىردا ئاجايىپ تۇيغۇ پەيدا قىلىدۇ . بۇ ھال ئۇنىڭ بەدىئىي جەھەتتە ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى ھەم ئىلغار شېئىر ۋە ناخشا تېكىستلىرىنىڭ تۇغۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ . ئۇنىڭ ئۆتكۈر قەلىمى ئاستىدا ئۆز خەلقىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ۋە غايىسى ئاجايىپ چىن ۋە يارقىن ئەكس ئېتىدۇ .

مەلۇمكى ، شەخسنىڭ تارىختىكى رولىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ . ئۆز دەۋرىدىكى خەلقنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىنى ، ئىنتىلىشلىرىنى ھەقىقىي ، توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن ۋە پۈتۈن ھاياتىدا خەلقتىن ئوزۇق ئېلىپ ، خەلققە قايتۇرغان شەخسلەرلا ھەقىقىي قەھرىمان ئوبرازى سۈپىتىدە خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ ، بۇنىڭ تىپىك ۋەكىللىرىدىن بىرى مەمتىلى ئەپەندىدۇر .

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ 1935 ـ يىلدىن كېيىن ئىككى يىل جەريانىدا يازغان « ئېشىپ كەتتى » ، « تۈرمە ناخشىسى » ، « قايىندى » ، « مۇئەللىم » ، « بۇدە كېتەر » قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي زىددىيەتلىرى مەركەزلىك ئىپادىلەنگەن بولۇپ ، خەلقنىڭ ئەتىسى ۋە گۈزەل كېلىچىكى ئۈچۈن

زوراۋان ۋە ئەكسىيەتچى كۈچلەر بىلەن تىغمۇتىغ ئېلىشىش لازىملىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان .

مەمتىلى ئەپەندى 1935 ــ يىلى يازدا ئوخشاش فورما كىيگەن يۈز نەپەر ئوقۇغۇچىنى تاللاپ يېنە « ئىزچىلار ئەترىتى » تەشكىللەپ ، ئۆزى باش بولۇپ ، مارش ۋە ناخشىلارنى ئېيتىپ پەيزاۋات ، توقۇزاق ، ئوپال ، تاشمىلىق ، يېڭىسار ۋە قەشقەر شەھەر ئەتراپىنى ئايلىنىپ ، يېڭى مائارىپ ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى تەشۋىق قىلىدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ جەڭگىۋار ھەرىكىتى قەشقەردە تۇرۇۋاتقان قوماندان ۋە مەرىپەتپەرۋەر زات مەھمۇت مۇھىتىنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشىدۇ . مەھمۇت مۇھىتى مەرىپەت دۈشمەنلىرىنىڭ مەمتىلى ئەپەندىگە قىلىۋاتقان تىل ـ ھاقارەت ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرۇپ ، ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن ئىككى ئەسكەر قېتىپ بېرىدۇ ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ مائارىپ پائالىيەتلىرىنى قوللاشنى تەلەپ قىلىدۇ .

تالانتلىق ، ئوت يۈرەك شائىر مەمتىلى ئەپەندى نۇرغۇن شېئىرلار بىلەن بىرگە « يانار تاغلار » سەرلەۋھىلىك چوڭ ھەجىملىك داستاننى يېزىپ تاماملايدۇ[4] . مائارىپ خىزمىتىنى ئەڭ مۇقەددەس خىزمەت دەپ چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ھارماي ـ تالماي كۆيۈپ ـ پىشىپ ، ئەجىر سىڭدۈرگەن

مەمتىلى ئەپەندى ئاخىر ئۆزى تاللىۋالغان توغرا يولى ئۈچۈن ياش ھاياتىدىن ئايرىلدى ــــ مەرىپەت دۈشمەنلىرى ئۇنى دەرسخانا مۇنبىرىدىن تۇتۇپ كېتىدۇ . 37 ـ يىلى 30 ـ ماي كۈنى ئۇ شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ ژاندارمىلىرى تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە قەتلە قىلىنىدۇ .

مەمتىلى ئەپەندى تۈرمىگە ئېلىنغاندىن كېيىن ، ئىز پۈكمەس ئىرادىسى ۋە قەيسەرانە روھىنى نامايان قىلىدۇ ۋە مۇنداق يازىدۇ :

ئۇرغۇپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىمدا ئىسيان ئېتەر ،
كۈندە مۇشتۇمدەك كېسەك خەت يېزىپ تۆكەپ كېتەر .

مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ تارىختا ئۆچمەس ماتارىپ پائالىيەتلىرى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيىتى بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ماتارىپ تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ . بىز ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ بۇ مەشھۇر ۋەكىلىنى چوڭقۇر سېغىنىش ئىلكىدە ئەسلەيمىز ، ئۇ خەلقىمىز قەلبىدە مەڭگۈ ھايات .

1998 ـ يىلى دېكابىر

---

①ئىمىنجان ئەخمىدى : « ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر » ،

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل 1 ـ نەشرى 350 ـ بەت

②مۇرات ئەپەندى ـــ 1920 ـ يىللىرى چۆچەكتە ئىجتىمائىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان تەرەققىيپەرۋەر تاتار ئالىمى ۋە دىنىي مۆتىۋەر .

③ئىمىنجان ئەخمىدى : « ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر » ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى 352 ـ بەت

④كۆزگە كۆرۈنگەن ماتارىپچى ، 30 ـ يىللاردىكى « ئىزچىلار ئەترىتى » نىڭ ئىزچىسى ئالاۋۇدىن ئەپەندى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ « يانار تاغلار » داستانىنى يازغانلىقىنى ئېيتىدۇ . ئەپسۇس بۇ داستان بىزگە تا ھازىرغىچە يېتىپ كېلەلمىدى .

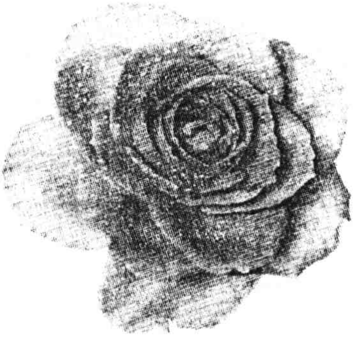

دادام مەمتىلى توختاجىنى ئەسلەيمەن

(ئەسلىمە)

ئەدىبە مەمتىلى

مەن بۇ يىل 63 ياشقا كىردىم . دادام مەمتىلى ئەپەندىنىڭ رەزىل كۈچلەر تەرىپىدىن ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلگەنلىكىگە 62 يىل بولدى . بۈگۈنكى مۇشۇ كۈندە ھەممە ئادەمنىڭ قەلبىدە دادامنىڭ نام - شەرىپى زىكىر قىلىنىۋاتىدۇ . مەن بۇنىڭ ئۈچۈن دادامدىن چەكسىز ئىپتىخارلىنىمەن .

تارىخىمىزغا نەزەر سالىدىغان بولساق ، مىللىتىمىزنىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ ئىش - ئىزلىرى بىزدە چەكسىز ئىپتىخارلىق ۋە كەلگۈسىگە بولغان تولۇپ - تاشقان ئۈمىدۋارلىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ . يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئاجايىپ كاتتا بۇرۇلۇش ، دەۋر بۆلگۈچ ئۇلۇغ ئىش — يۇرتىمىزدا ئاپىرىدە بولغان ئاتۇش « ھۈسەينىيە » مەكتىپى بىزدە ئەنە شۇنداق ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغان تارىخىمىزنىڭ ئىنتايىن

چىرايلىق نەمۇنىلىرىدىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . بۇ بىر قېتىملىق تارىخىي سەكرەش ئاساسىدا تەگرىتېغىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبى : پامىر ئېتەكلىرى ، كوئېنلۇن باغرى ، قۇمۇل دالىلىرىدىكى خەلق يېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويىدى . جاھالەتنىڭ پەردىلىرى يىرتىلىپ ، مىللەت كۆزىنى ئاستا - ئاستا ئېچىشقا باشلىدى . شۇنداقتىمۇ يېڭى مائارىپچىلىق ھەرىكىتى يېڭى شەيئى بولغانلىقتىن ، ئۇنىڭغا قارشى مۇستەبىت ھاكىمىيەت بىلەن يەرلىك مۇتەئەسسىپ كۈچلەر بىرلىشىپ « مۇقەددەس ئىتتىپاق » تۈزۈپ بارلىق ئىپلاس ۋاسىتىلەر بىلەن مەرىپەت كۈچەتلىرىنى يىلتىزىدىن قۇرۇتۇۋېتىشكە ئۇرۇندى . ھەتتا تەھدىت سېلىش ۋە پوپوزا قىلىش تەدبىرلىرىنى ئىشقا سالدى ، ئۇلار خەلقنى نادانلىقتا تۇتۇپ ئىدارە قىلىش ھىيلىسىدىن ئاسانلىقچە ۋاز كەچمىدى . شۇڭا ئۇلار يېڭى مەكتەپلەرنى تاقىۋېتىش ، ئوقۇتقۇچىلارنى قوغلىۋېتىش ، ھەتتا تۈرمىلەرگە قاماپ ئۆلتۈرۈش قاتارلىق ۋەھشىيلىكلەرنى بىر كۈنمۇ توختاتمىدى . بىراق ۋەتەن سۆيەر ئەزىمەتلەرنىڭ ئىنتىپاقلىقى ، مەسلەكداشلارنىڭ ئەقىل - پاراستى ۋە باتۇرلۇقى ئۇلارنىڭ ھىيلە - نەيرەڭلىرىگە يول قويمىدى .

1930 - يىللارغا كەلگەندە ، ئاتۇشتا يەنە بىر قېتىملىق مىسلى كۆرۈلمىگەن مائارىپ ھەرىكىتى باشلاندى ، مانا بۇ ھەرىكەتنىڭ باش

سەركەردىسى ، يېڭى ماتارىپ دولقۇنىنىڭ قەيسەر جەڭچىسى ، ئۆتكۈر شائىر ۋە كومپوزىتور دادام مەمتىلى توختاجى ئىدى . دادام ئۆز زامانىسىغا نىسبەتەن كاتتا خىزمەت كۆرسەتكەن ئادەم دەپ جەزم بىلەن ئېيتالايمەن . چۈنكى تارىخ ئادىل باھالىغۇچى ، ھايات شاھىتلار بۇنى دەلىللىق بىلەن ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ . مەن دېمىسەممۇ بۇ پاكىتلارغا كۆز يۇمغىلى بولمايدۇ .

ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى ئىنسان ھاياتىدىكى ئەڭ توغرا يول دەپ تاللىۋالغان دادام مەمتىلى ئەپەندى ئۆلتۈرۈلگەندە ، مەن ئەمدىلا بىر يېرىم ياشقا كىرگەنىكەنمەن . ئانام مەلىكىزات خېنىم مېنى كۆتۈرۈپ يارباغدىكى گۈندىخانا دەرۋازىسى ئالدىغا ئېلىپ بارىدىكەن . مېنىڭ پېشانەمگە سۆيۈپ تۇرۇپ « بالام داداڭنى كۆرىسەن ، بۈگۈن داداڭنىڭ چىرايىنى كۆرىسەن » دېگىنىچە ئۆكسۈپ يىغلاپ كېتىدىكەن . 1937 ـ يىلىنىڭ بىر كۈنى ، ئۇ مېنى كۆتۈرۈپ قەشقەر شەھىرىدىكى يارباغ گۈندىخانىسىغا دادامغا تاماق ئېلىپ بېرىپتۇ . تەلەيتى قۇيۇندەك بەتبەشىرە گۈندىپاي ئانامنىڭ كۆكسىدىن ئىتتىرىپ تۇرۇپ : « ساڭا ئوخشاش ئىسيانكارنىڭ ئايالىنىڭ تامىقىنى ئالمايمىز ، ماڭ ئۆيۈڭگە كەت » دەپ ھاقارەت قىلغاندا ، ئانام بۇ تارتقۇسىز ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئۇ ئىپلاس گۈندىپايغا پارا بېرىپ تاماقنى مىڭ تەسلىكتە دادامغا ئەكىرگۈزۈپتۇ . ئارىدىن بىرەر سائەتچە ۋاقىت ئۆتكەندە ، گۈندىپاي دادامنىڭ ئاپئاق

كۆڭلىكىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ئانامغا بېرىپتۇ . كۆڭلەكنىڭ ئارقا تەرىپى قان ، يېڭىنىڭ ئۇچىغا بىر كىچىك قول ياغلىق چىگىپ قويۇلغان بولۇپ ، ئانام بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپ يەرگە يىقىلىپ چۈشۈپتۇ . ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتە - ئۆتمەيلا دادامنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئانام بىتاپ بولۇپ يېتىپ قاپتۇ ، شۇ ياتقانچە 3 يىل يېتىپ قاپتۇ .

مەن 8 ياشقا كىرگەن يىلى ئانام دادام چىقارتىپ بەرگەن كۆڭلەكنى ماڭا كۆرسەتتى . ئۇ ماڭا چۈشەندۈرۈپ « قىزىم كۆڭلەكتىكى قان داداڭنىڭ يۈرىكىدىن ئاققان قانلا ئەمەس ، ئۇ ئاشۇ گۇندىخانىدىكى بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەن ۋەتەنپەرۋەر ئىنقىلابچىلارنىڭ قېنى ، ئۇ زۇلمەت باسقان ۋەتىنىنىڭ كۆزىدىن ئاققان قان » دېگىنىچە ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى . شۇ چاغدا ئانامنىڭ ھەدىسى بۇخەلىچە خېنىم بىزنىڭ يېنىمىزغا كىرىپ : « كىچىك باللارغا ئۇنداق گەپلەرنى دېمەيدىغان » دەپ كۆڭلەكنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى . مەن 13 ياشقا كىرگەن يىلى ياش ئانام — ئەمدىلا ئوتتۇز ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان يۈرەك پارەم كۆز يۇمدى . ئاتا -ئانىسىز قارا يېتىم مەن (ئەدىبە) ھامىمام بۇخەلىچەمنىڭ قولىدا قالدىم . ئۇ مېنى ئۆز بالىلىرى قاتارىدا ھىمايە قىلدى ، ئانىلىق مېھرىنى بېرىپ بېشىمنى سىلىدى ، تاغام ئوبۇلھەسەن (ھامىمامنىڭ يولدىشى) دادامنىڭ پۇت - قولى ۋە ئەقلى بولۇپ مېنى ئۆز قەلبىگە ئالدى .

مەن ئېھتىياجلىق ھەممە نەرسىدىن تەڭ بەھرىمەن قىلدى . دادام ھەققىدىكى ئاجايىپ ئىبرەتلىك ھېكايەتلەرنى ئۇ ماڭا ئېيتىپ بېرىپ ، ياش يۈرەكلىرىمدىكى قەلبىمنى ئويغاتتى . « شۇڭقارنىڭ بالىسى چوقۇم شۇڭقار بولۇشى كېرەك » دەپ ماڭا ئىلھام بەخش ئەتتى . بىراق ، شارائىت ۋە تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى تۈپەيلى مەكتەپتە ئانچە ئوقۇيالمىدىم ، دادامنى ئويلىسام غۇرۇرۇم ئازابلىنىدۇ . ئۇنىڭ مەندىن كۈتكەن ئۈمىدلىرىنى ئاقلىيالمىغانلىقىم ئۈچۈن ئۆكۈنىمەن .

17 ياشقا كىرگەندە هامام ۋە تاغاملار مېنى بىر ياخشى ئادەمگە ئابدۇقادىر ئەپەندىگە ياتلىق قىلدى . مەن ئۇ كىشىدىن تۆت پەرزەنتلىك بولدۇم . 1969 ـ يىلى ئائىلىمىزنى زۇلمەت باستى : يولدىشىم ئابدۇقادىر ۋاپات بولۇپ كەتتى . چۆچۈرىدەك تۆت بالا بىلەن قالدىم . ئاچارچىلىق يىللىرى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە « مەدەنىيەت ئىنقىلابى » دەۋرى بولغاچقا ، كېزىندىنىڭ بالىسى ، بۇزۇق ئۇنسۇرنىڭ بالىسى دېگەن قارا تۆھمەت ئىچىدە قالدىم . هاياتىمدىكى ئەڭ ئېغىر ھاقارەتلەرگە دۇچ كەلدىم . باشقىلاردىن ھاقارەت تايىقى يېگەن چېغىمدا ئۆلىسىز ياش تۆكۈپ ، دادام مەمتىلىنى چوڭقۇر ئەسلىدىم . مانا مۇشۇنداق بىر شارائىتتا هامام بۇخەلىچە ۋە تاغام ئوبۇلھەسەن يەنە بىزگە باشپاناھ بولدى . بىزنىڭ ئازابلىرىمىز ئۇلارنىڭ ئازابلىرى بولدى . بىز بۇ تەقۇر پەلەكنىڭ قىسمەتلىرىگە بەرداشلىق بەردۇق . تاغام ئوبۇلھەسەن دائىم : « ئوقۇتقۇچىنىڭ ،

ئىنقىلابچىنىڭ قىزى جانلىق ، پىداكار بولۇشى كېرەك » دەپ تە-
سەللى ھەم ئىلھام بەردى .

1976 - يىلى كىچىك قىزىم مەھبۇبە خېنىمنى ئېلىپ ئىلىغا چىقىپ كەتتىم . غۇلجا شەرق مەھەللىسىدە ئۇلۇغ ئالىم ، ئۇيغۇر يېقىنقى زامان تارىخىدىكى كاتتا مائارىپچى مەرھۇم ئابدۇقادىر دامولامنىڭ ئوغلى ئابدۇقادىر داموللام (ئابدۇقادىر داموللام ۋاپات بولغان چاغدا قورساقتا قالغان ئوغۇل ، دادىسىنىڭ ئىسمى قويۇلغان) بىلەن دادام مەتىلى ئەپەندىنىڭ ئوقۇغۇچىسى غوجى ھاجىمنىڭ غەمخورلۇقىغا ئېرىشتىم . ئۇلار ماڭا ئاتادارچىلىق قىلدى . ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستاندا تۇرۇۋاتقان دادامنىڭ ئەينى چاغدىكى پائالى-يەتلىرىگە ئىزچىل ئاۋاز قوشقان ئىزچىلىرىغا خەت - مەكتۇپ يوللاپ ماڭا ماددىي جەھەتتىن ياردەمدە بولدى . قورۇ - جاي ئېلىپ بەردى . قەشقەردە قېپقالغان بالىلىرىمنى غۇلجىغا ياندۇرۇپ چىقتىم . ئۇلارنى ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشتۇم . كىچىك قىزىم مەھبۇبە دادامنىڭ ئورنىنى بېسىپ ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتى ئىشلەۋاتىدۇ . ئۇ ھەر ھالدا بىر ئاقارتقۇچى بولۇپ قالدى . مەن قىزىمنىڭ ئاشۇ سەبىي بالىلارغا دەرس بېرىۋاتقان ھالىتىنى كۆرگىنىمدە ، دادامنىڭ ئاشۇ يىللاردىكى جەڭگىۋار سىماسىنى ئەسكە ئالىمەن .

مەن ياشىنىپ قالدىم. دادام ھەققىدە بىلىدىغانلىرىم ۋە

ئاڭلىغانلىرىم يازغۇچى ئىبراھىمكە بىر قولىيازما سۈپىتىدە ھاۋالە قىلىندى . ئۇ ماتېرىياللار خەلق سۆيۈپ ئوقۇيدىغان بىر ياخشى ئەسەر بولۇپ قالسا ، دېگەن ئۈمىدتىمەن .

ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدا كارامەت كۆرسەتكەن ئاكا ـ ئۇكا موسابايوپلار ، ئابدۇقادىر داموللام ، تەجەللى ، قۇتلۇق ھاجى شەۋقى ، تۇرسۇن ئەپەندى ۋە دادام مەمتىلى ئەپەندىدەك ئاۋانگارتلارنى خەلقىمىز مەڭگۈ ئەسلەپ تۇرىدۇ .

1999 ـ يىلى يانۋار ، قەشقەر

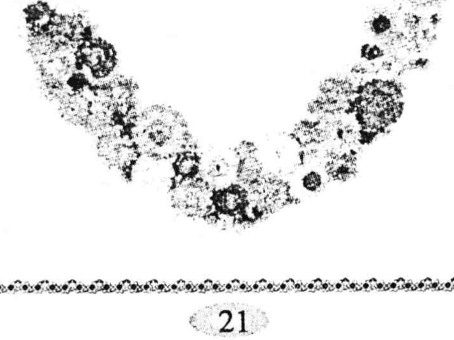

بىر شائىرنىڭ تۈگىمەس ناخشىسى

(ئەسلىمە)

مەھبۇبە مەمتىلى

مەن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ نەۋرىسى مەھبۇبە بولىمەن ، بۇ يىل 30 ياشقا كىردىم . مەنمۇ چوڭ دادامغا ئوخشاش ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى ئەڭ بۈيۈك خىزمەت ئورنىدا تاللاپ ئالدىم .

چوڭ دادام ھەققىدە يېزىلغان « مەمتىلى ئەپەندى » سەرلەۋھىدىكى تەرجىمھال خاراكتېرىدىكى كىتابنى سېتىۋالدىم . ئۇنىڭ ھەر بىر قۇرلىرىنى ئوقۇغان چېغىمدا ، مائارىپ تارىخىمىزدا قالتىس پىداكارلىق كۆرسەتكەن ، ئاجايىپ ئۇلۇغ نەتىجىلىرى بىلەن خەلقىنىڭ يۈرىكىدە ئىززەتلىنىپ كەلگەن چوڭ دادام مەمتىلى ئەپەندىدىن چەكسىز ئىپتىخارلىنىمەن . ھاياجىنىم ئىچىمگە پاتماي ، يۈرىكىم لاۋۇلداپ ياندۇ ، كۆزلىرىمدىن پەخىرلىك ھالدا خۇشاللىق ياشلىرى ئاقىدۇ . مەن چوڭ دادامنىڭ ھايات قامۇسىنى ۋاراقلاپ كۆرگىنىمدە ، مائارىپ ئىشلىرىنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ ئىش ئىكەنلى-

كىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمەن .

ئەينى چاغدىكى مائارىپ ھەرىكىتىنى قوزغىغان مەمتىلى ئەپەندى مىللىتىمىزنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن بۇ مۇقەددەس يولنى تاللاپ ئالغان . ئۇ بۇ يولدا ئۆزىنىڭ ياشلىق باھارىدىن مەھرۇم بولدى . ئۇ بۇ يولدا بارلىقىنى قۇربان قىلدى .

بىر مىللەتنىڭ روناق تېپىشى بىۋاستە مائارىپ بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايمەن . قاراخانىيلار دەۋرىدىكى « ساجىييە » مەدرىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتىمىزگە تارىخىي ئەھمىيەتلىك بۇرۇلۇش بەرگەن بولسا ، « مەسئۇدىيە » مەدرىسلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىمۇ شۇنداق مەدەنىيەتلەرنىڭ بەرپا بولۇشىغا ئاساس بولۇپ قالغان . كۆزنى قاماشتۇرىدىغان مەدەنىيەت مۆجىزىلىرىنى يارىتىپ ، تۈركۈم - تۈركۈم مەدەنىيەت يۇلتۇزلىرىنى چاقنىتىپ ، مەدەنىيەت ئاسمىنىنى بېزىگەن بۇ خەلق ، « يىپەك يولى »نىڭ چۆلدەرىشى بىلەن تەڭ كۆتۈرۈلگەن ئەسەبىي ئىشانچىلىق ، دىنىي خۇراپاتلىق ، مۇتەئەسسىپ نادانلىق ، دەمكۆتە - قۇلچىلىق ، تۈگىمەس ۋە ئەرزىمەس تەبىرىقچىلىق ، چېكىدىن ئاشقان گۇرۇھۋازلىق ۋە يۇرتۋازلىق ، شۇنداقلا زۇلۇم - زولالەت بورانلىرى ئىچىدە قارا تەقدىرنىڭ قۇچىقىغا يىقىلدى . بۇنىڭ بىلەن مۇستەھكەم مىللىي ئىگىلىك تەلتۆكۈس كۇمران بولدى ، مەرىپەت مۇنارلىرى غۇلاپ چۈشۈپ ، پۈتكۈل تارىم ۋادىسىنى قاراڭغۇلۇق

قاپلىدى . شۇ ھالەتتە بۇ خەلق پۈتۈنلەي مەجرۇھ ھالدا ئۇيقۇغا كەتتى .

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا چېلىنغان مەرىپەت قوڭغۇرىقى بۇ نادانلىقتا يۈرگەن خەلقنىڭ كۆزىنى ئاچتى . يېڭى بىر مەكتەپ مەشئەللىك رولىنى ئويناپ قاراڭغۇلۇقنى يورۇتتى . نادانلىق ۋە قاششاقلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتقان بۇ خەلق ئويغىنىشقا باشلىدى .

20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىدىكى دېموكراتىك ئويغىنىش پائالىيەتلىرىدە چوڭ دادام مەمتىلى ئەپەندىنىڭ تۆھپىسىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ . ئۇ گەرچە ئازلا ئۆمۈر كۆرگەن بولسىمۇ ، ئۈچ ، تۆت يىللىق مەزگىل ئىچىدە تىرىشىپ جاپالىق كۈرەش بىلەن مەيدانغا چىقارغان مەكتەپ تەرەققىياتى ، يۈزلىگەن ئوقۇتقۇچى ، ئون مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىغا بەرگەن تەربىيىسى خەلققە ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ قالدى ۋە كېيىنكى مەكتەپ ھەم مائارىپ ئىشلىرىغا ئاساس سېلىپ بەردى .

مەن باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە تولۇق ئوتتۇرىنى غۇلجىدا تاماملىدىم . ئوقۇتقۇچىمىز بىزگە چوڭ دادام مەمتىلى ئەپەندىنىڭ مۇنداق بىر ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرگەن :

« مەمتىلى ئەپەندى 1936 ـ يىل ئاخىرى بولسا كېرەك ، دەرس مۇنبىرىدە تۇتۇپ كېتىلدى . ئەمدىلا ئۇچۇرما بولۇۋاتقان ياش ئو-

قوغۇچىلار كۆز ئالدىدىكى بۇ تراگېدىيەلەرگە قاراپ ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى . تۈن قاراڭغۇسىدەك قاپقارا ساقچى فورمىسى كىيگەن بىر نەچچە جاللات ئەپەندىمنىڭ قولىنى كەينىگە قايرىپ باغلىغاندا ، ئۇ دۈشمەنلەر ئالدىدا قىلچە تەۋرەنمەي : « سەن ئىپ- لاسلار مېنىڭ قولۇمنى باغلىدىم دەپ كۆرەڭلەپ كەتكىنىڭ بىلەن ئاشۇ پىدائىيلارنىڭ قوللىرىنى باغلاپ بولالمايسىلەر ، مېنى ئۆل- تۈرگىنىڭلار بىلەن بۇ پەرزەنتلەرنى ئۆلتۈرەلمەيسىلەر » دېگىنىچە كۆكرىكىنى كېرىپ مەردانە قەدەم بېسىپ كەتتى . قولىدا تۆمۈر- نىڭ سۇنۇقى يوق ئاشۇ ئوقۇغۇچىلار بۇ ئوت يۈرەك شائىرنىڭ كەينىدىن پەقەت « خەير خوش مۇئەللىم ، خۇدا سىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي ... » دېگەن بىرلا جۈملە گەپنى قىلالىدى .

ئەپەندىم يارباغ تۈرمىسىگە قامالغاندىن كېيىن ئېغىر تالاپەت- لەرگە دۇچ كەلدى . قەشقەر ساقچى باشقارمىسىدىكى ئەشەددىي جاللات قادىر ھاجى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ دېلوسىغا مەسئۇل بولۇپ ، ئۇنى بىردىنبىر سوراق قىلغۇچى بولدى . ئۇ سوراق قىلغاندا قىيناپ سوراق قىلىش ، قىستاپ ئىقرار قىلدۇرۇشنى ئۆزىنىڭ دېلو ئىشلەش تاكتىكىسى قىلىپ ، قەشقەر ۋالىيسى ۋە شېڭ دۇبەننىڭ قالتىس ماختىشىغا ئېرىشكەن ئىدى .

ئەپەندىم قادىر ھاجىنىڭ ئىشلەتكەن ھىيلە - نەيرەڭلىرىگە ئانچە پىسەنت قىلمىدى . دەھشەتلىك قىيناشلار ، سوراقلار ۋە تىل

ھاقارەت ئەپەندىمنىڭ كىكانت كەۋدىسىنى ، مۇقەددەس روھىنى تەۋرىتەلمىدى . ئۇ قادىر ھاجىنىڭ بىكۆرۈم ئەپتىگە ، شۇملۇق تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان چىقىر كۆزىگە قاراپ : « سەن قانخور بىر كۈنلەرگە كەلگەندە خەلقنىڭ ئالدىدا قىلمىشىڭ ئۈستىدىن جاۋاب بېرىسەن ، سېنىڭ رەزىل قولۇڭدا تۆكۈلگەن بىگۇناھ خەلقنىڭ قىزىل قېنى سېنىڭ جىنايى قىلمىشىڭنى سۆزلەيدۇ ، مۇشۇ تۈرمە تاملىرى بىر خالىس گۇۋاھچى سۈپىتىدە ئىسپات بېرىدۇ . يوقال ! ئىپلاس ، ۋەتەن ساتقۇچ » دېگەندە قادىر ھاجى قېلىن يۈزىنى داپتەك قىلىپ ئەپەندىنى ئۇيلىنىشقا قويۇپ چىقىپ كېـ تىدۇ . شۇندىن كېيىنكى سوراقلار ئاساسەن ئەپەندىمنى قىيناش بىلەن ئاخىرلىشىپتۇ . تاياق زەربىسىدە ئەپەندىم كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلىشىپ بىر تېرە ـ بىر ئۈستىخان بولۇپ قاپتۇ .

ھاياتلىقىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلگەن مەمتىلى ئەپەندىم تۈرمىدىكى ۋەتەنپەرۋەر تاتار ئوقۇتقۇچى مەجىددىن ئەپەندىگە « ئۆلۈمنىڭ ھىدى ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتتى . مۇشۇ بىر نەچچە كۈن جەريانىدا خەنجەر ۋە مىلتىق بىلەن ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئاز ئەمەس ، بىزمۇ بۇ تەتۈر قىسمەتتىن قۇتۇلۇپ بولالمايمىز ، ياخشىسى پاكلىنىۋالايلى ، ئۇ دۇنياغا پاك ھالىتىمىزدە كەتسەك ، روھىمىز خۇشال بولىدۇ » دېگەندە ، مەجىددىن ئەپەندى : « ئەپەندىم ، بۇ مەلئۇنلارنىڭ تۈرمىسىدە بىز ئىچكۈدەك سۇمۇ

بولمىسا ، قانداق پاكلىنىمىز ؟ » دەيدۇ . مەمتىلى ئەپەندى ، ئۇ بىچارە ئوقۇتقۇچى مەسلەكدىشىنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ ، ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن : « دوستۇم ، راست ئېيتىسىز ، بىزگە ئىچكۈدەكمۇ سۇ يوق ، بىراق بىز پاكلانغۇدەك تۇپراق بار ، بىز تۇپراقتىن ئاپىرىدە بولدۇق ، يەنە تۇپراققا قايتىمىز ، بۇ تۇپراقنى بەدىنىمىزگە ، كۆزلىرىمىزگە سۈركىگىنىمىز ۋەتەننى سۆيگىنىمىز ، ئۇنى قەدىرلىگىنىمىز بولىدۇ . بىز گەرچە مۇرات ـ مەقسەتلىرىمىزگە تولۇق يېتەلمىگەن بولساقمۇ ۋەتەن ، ئېزىز تۇپراققا يۈز كېلەلەيمىز » دەپ سۆزلەپ كېتىدۇ ، مەجىددىن ئەپەندى ئۇنىڭ ئاجايىپ پىداكار روھىغا ئاپىرىن ئېيتىدۇ .

دېگەندەك مەمتىلى ئەپەندى 1937 ـ يىلى مايىنىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى سانسىزلىغان مىللىي قەھرىمانلار بىلەن بىللە 36 يىللىق هاياتى بىلەن ۋىدالاشتى .

80 ـ يىللاردىن باشلاپ ئۇيغۇر هازىرقى زامان يېڭى مائارىپ ھەققىدىكى تەتقىقاتلارنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ ، چوڭ دادام مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئەسەرلىرىمۇ يىغىلىپ ، توپلىنىپ خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىدى .

مەن يەنە نۇرغۇن زىيالىيلار ، ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولغاندا ، ئۇلارنىڭ ئېغىزىدىن يەنىلا ئاتۇشتا باشلانغان مىللىي مائارىپ ـ ئاقارتىش ھەرىكىتى ۋە چوڭ دادامنىڭ ئىش پائالىيەتلىرىنى

ئاڭلىدىم . تاغىمىز سەيپىدىن ئەپەندىنىڭ « ئۆمۈر داستانى » قامۇسى ، ئاتۇشتا نەشر قىلىنغان « مەشئەل » ژۇرنىلى ، ئىبراھىم نىياز ئەپەندىنىڭ قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ژۇرنىلىغا بېسىلغان ماقالىلىرى ، ئابدۇللا تالىپ ئەپەندىنىڭ « ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى ئۇچېرىكلار » … قاتارلىقلار تىپىك ماتېرىياللار چوڭ دادامنى تولۇق چۈشىنىشىمگە ئاساسىي ئۆرنەك بولدى . مەن بۇنىڭ ئۈچۈن مىللىي مائارىپ ۋە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى قېزىشقا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىۋاتقان ئاشۇ پېشقەدەم يازغۇچى ، تارىخچى ۋە مائارىپ پېشۋالىرىغا ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتىمەن .

مەن ھازىر قەشقەر شەھىرىگە قاراشلىق كۆلباغ باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئاددىي بىر مۇئەللىمى . مېنىڭ بىر كۈنۈمنىڭ تەڭ يېرىمى ئاشۇ سەبىي ، يۇمران بالىلار ئارىسىدا ئۆتىدۇ . ئۇلار بىلەن بىرگە بولغان چاغلىرىم مېنىڭ ھاياتىمنىڭ باھارى . مەن ئۇلار ئارىسىدا تۇرۇپ چوڭ دادامنىڭ يېزىپ بەرگەن ناخشىلىرىنى بىرگە ئوقۇيمىز . ئەنە شۇ چاغدا ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر شائىر ، دىداكتىك ئوقۇتقۇچى مەمتىلى ئەپەندى بىزنىڭ ئارىمىزدا تۇرغاندەك ھېس قىلىمىز .

مەمتىلى ئەپەندى ئۆز ھاياتىدا بىزگە ئەڭ ئېسىل ئابىدە سۈپىتىدە بىرناخشا قالدۇرۇپ كەتتى . مەنمۇ ئەۋلاتلارغا بىر ئۇلۇغ ناخشىنى سوۋغا قىلىمەن .

بۇ بىر تۈگىمەس ناخشا …

1999 ــ يىلى يانۋار ، قەشقەر

چىرىك *

قەشقەرگە ۋابا تەگدى ،
قالدى سۇسىز ئېرىق .
زۇلمەت يېپىنچا بولدى ،
چىرايلار زەپىرەڭ سېرىق .

كەڭتاشا ماڭغىلى بولماس ،
ھەر جايدا يىرتقۇچ چىرىك .
ئاچ - زارلىق قاپلىدى ئەلنى ،
يېگۇدەك قالمىدى تېرىق .

باج - ئالۋان ئېغىر بولدى ،
بوغۇلدى نەپەسلەر - تىنىق .
دۇمبىلەر يېغىر بولدى ،
كۆردۈڭمۇ بۇنى تەۋپىق ؟

خۇدانىڭ رەھمىتى كېلەر
چىرايلار بولىدۇ ئىللىق .
... ...

1920 - يىلى ، ماي

---

*بۇ شېئىرنى مەرھۇم مەتارىپچى ئىمىنجان تۇرسۇن ئېيتىپ بەرگەن .

تەلكە *

تەلكە تاغلىرى مانا ،
يوللىرىدا ئادەم يوق .
قارىغايلىرى كېسىلگەن ،
ھەممە يېرى قۇپقۇرۇق .

تەلكىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ،
سايرام كۆلىگە باقتىم .
سايرامنىڭ ھالى خاراب ،
كۆزلىرىمگە ياش ئالدىم .

---

* بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قىزى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن . يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئوقۇدى ، ئاشتى * ...

ئوقۇدى ، ئاشتى باشقىلار بىزدىن ، ئەي قېرىنداشلار ،
كۆرگەچكە ئۇلارنىڭ ئىجتىھاتىنى قايىنار ۋىجدانلار .

ھاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلار باشقا مىللەتلەر ،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا ، ئويلا ئۇممەتلەر .

ئۆكتەمەس بىزلەرگە ھەق كالامنى بىلگەن ئالىملار ،
ئەخلاقنى پۇچەك پۇلغا ساتقاي بىزنىڭ زالىملار .

رىشۋە① بار يەرگە ئاچ قاشقىر كەبى دەممىسىز چاپارلەر ،
بېشىدا سەللە ، قولىدا تەسۋى ، ھەقتىن قاچارلەر .

ئويلاڭلار ! زاكات ـ ئىسقات كىملەرنىڭ ھەققى ، كىملەر ئالۇرلەر ؟
نى ـ نى خىيانەتلەر ھەيۋەت تون ئىچرە پىنھان قالۇرلەر .

مۇيەسسەر بولدىلەر باشقا ئەللەرگە ئانچە ھېكمەتلەر ،
ئەمىلىكە قارىتا بەردى ئاللاھ شانۇ شەۋكەتلەر .

ئوقۇيمىز ـ بىلمەيمىز ، لىسانى ئەرەب مۇشكۇل تىلى بىزگە ،
يادىكار قالغان يوق بىر نوچكا ھېكمەت ئۇلاردىن بىزگە .

قەشقەردە يېتىملەر ھامما ئاستىدا كۆلدە ياتۇرلەر ،
تەربىيىسىز ، ھوشۇق ئوينىاپ ، نەشە تارتۇرلەر .

مەرھۇمى داموللا ئابدۇقادىرى ناھەق كەتتىلەر ،
گۇناھى نېمە ؟ پەقەت بىزگە ھەقنى ئۆگەتتىلەر .

1924 ـ يىلى ، چۆچەك

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل ، 1 ـ نەشرى ، 140 ـ بەت .

① رىشۋە ــــ رىشۋەت ، پارە

سايرام كۆلى*

سايرام كۆلى ئۆزۈڭ كىچىك ، دەردىڭ تولا ،
داۋالغۇيسەن ، ساھىللاردىن تاشالمايسەن .
ئەتراپىڭنى قورشىۋالغاچ ئېگىز تاغلار ،
ئۈمتۈلسەن ، داۋانلاردىن ئاشالمايسەن .

1921 ـ يىلى ، بورتالا

---

* «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» نىڭ 97 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىكى سانىدىن ئېلىندى .

پارچە *

ئالەم زۇلمەت ئەمەس زامان زۇلمەت ،
دۈشمەنلەرنىڭ قولىدا رەزىل سىياسەت .
ئويغىنىشىنىڭ يولىغا توساقلار قۇرغان ،
خورلۇق كىشەن ــ زەنجىرىدىن بېرىپ رىيازەت .

1924 ــ يىلى ، چۆچەك

---

* ئۇشبۇ پارچىنى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن 1935 ــ يىلى دوستى ساۋۇت ئەپەنــ دىمدىن ئاڭلىغان . ئۇنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يازغانلىقىنى جەزم قىلالايدۇ .

پارچە*

يۇرمە ئەي دوستۇم ، ئاسمىنىڭدىن ۋاپا ئىزدەپ ،
قۇزغۇنلار قايىنغان باغدىن ناۋا ئىزدەپ .
يۇرمە نائەھلىلەر قولىدىن داۋا ئىزدەپ ،
يۇرمە نادانلار قەلبىدىن سادا ئىزدەپ .

1924 ــ يىلى

---

* بۇ پارچىنى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن .

پارچە*

ئېشەكنى كالتەكلەپ قىلساڭ ھاقارەت ،
بۇ ئاچچىق ئازابقا چىدىماس ئېبەت .
شۇنداق كۆپ ئادەملەر باركەن جاھاندا ،
باشتىكى خورلۇقنى بىلمەسكەن پەقەت .

1924 ـ يىلى ، چۆچەك

---

* بۇ پارچىنى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن .

ھېكمەت

قارا دىلىنىڭ ئويغاتقۇچى ھېكمەت ،
ۋىجدان - غۇرۇرنى قوزغاتقۇچى ھېكمەت .

نەلەر باقساڭ ئۇ ھەمراھ بولەر ،
ھايات يولۇڭدا يېقىلساڭ يۆلەر .

قىسمىتىڭنى تۈزلەيدۇ ھېكمەت ،
ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېيلىسەڭ ھىممەت .

ھېكمەت بىرلە بولۇر ئۆلكىمىز ئازات ،
تۇرمۇشى مەئىشەت ئىرۇر ، خەلق باياشات .

ئۆگەن ، تىرىش ، ئىلىم ئال ئوغۇل ،
ئۇ بېھىشكە باشلىغان بىر يول .

1930 - يىلى ، تۈركىيە

سېغىنىش *

ئانا يۇرتتىن كەتتىم يىراققا ، يۇردۇم يىراقتا غەمدە مەن ،
يېگۈدەك ئاش ـ نان قېنى ، ئىسسىق ـ سوغۇقتا دەگدىمەن .

قالدى ئەل ـ يۇرت ، قالدى تارىم ، قالدى ئىلى ، زەرەپشان ،
ئۇشبۇ ۋەتەن غېمىدە كۆڭلۈم مېنىڭ پەرىشان .

نەگە بارسام كەمسىتىش ، « ۋەتەنسىز » دەپ سانالدىم ،
تۇتقۇن بولۇپ ھەر جايدا تۇرمىلەرگە قامالدىم .

ۋىجدانى ھەم ئىمانى يوق بەگ ، غوجام ھەر جايدا بار ،
قاغا ، قۇزغۇن خان ۋەتەندە ، يازدىمۇ بولماس باھار .

كۆز يېشىم يامغۇر بولۇپ ئاقار كۈندە توختىماي ،
بۇلاڭ ـ تالاڭ بولغان ۋەتەنگە مەن تەۋپىق ① قانداق چىداي ؟

ئېھ ۋەتىنىم ، غەمگۇزارىم ـ مېھرىبانىم ئانا يەر ،
ئالەمدە تەڭداشسىز شەرقتىكى بىر گۆھەر .

ھەر كۈنلۈك ئۆتتى بەختسىز بۇ قاراڭغۇ زۇلمەتتە ،
پەن ـ بىلىمنى تەرك ئېتىپ ياتتىڭ ئۇيقۇ ـ غەپلەتتە .

ئىس ـ تۈتەك ئىچرە قالدى ـــ ئەل ۋەتەن ھالى خاراب ،
پەرز ئەمەس ناخشا ـ ساز بىزگە، ساتار ، سۇناي ، دۇتار ـ راۋاب .

ئېھ ، ۋەتىنىم بايلىقىم ، كۆڭۈل شادى يايلىقىم ،
سەن ئۈچۈن پىدا ئوغۇلمەن ، تەقدىم ساڭا بارلىقىم .

---

* بۇ شېئىرنى ئابدۇقادىر توختى ئېپەندى ئېيتىپ بەرگەن . 1930 ـ يىللاردا چەت ئەلدە يازغان بولۇشى مۇمكىن .

① تەۋپىق ـ توغرا يولنى تاللىغۇچى دېگەن مەنىدە .

بىز ئۇيغۇرنىڭ بالىلىرى

بىز ئۇيغۇرنىڭ بالىلىرى كۆڭلىمىز نۇرلۇق ،
بىسىپ ئۆتكەن ئۇزاق ھايات يولىمىز ئۇلۇق .

كۆپ زامانلار سەرسان بولدۇق زالىم قولىدا ،
دەريا ـ دەريا قانلار تۆكتۇق ئەرك يولىدا .

بىزگە كويا دوزاخ بولدى بۇ ئانا ماكان ،
ئەسىر بولدۇق ، تۇتقۇن بولدۇق ھالىمىز يامان .

كۈرەش بىلەن ئۆتتى ئەسىر ، شانىمىز ئۇلۇق ،
بىزگە ئەمدى ياراشمايدۇ خارلىق ۋە قۇللۇق .

1930 ـ يىلى ، تۈركىيە ، ئىستانبۇل

بارمىكەن

ۋەتەنداشلار ، قېرىنداشلار ئەل ۋەتەندىن ئايرىلىپ ،
ئەمدىلا بولغان ئۇچۇرما سۇندى قاناتلار قايرىلىپ .

نېمە كۈن بولدى ۋەتەنگە ؟ ھەممە يەردە دەرد ـ ئەلەم ،
خانىش كەبى ئاي جامالىم قۇل ـ دېدەك بولدى سەنەم .

مەن پېقىر مەشرەپ كەبى يۇردۇم يىراقتا دەگدە مەن ،
ئېھ ، غېرىب مىسكىن ۋەتەن ، مەن سېنىڭ دەردىگدە مەن .

قارا دېگىز ① ساھىلىدا قىسمىتىڭنى ئاڭلىدىم ،
دىلنى پەندە تولدۇرۇپ ئوت كەبى لاۋۇلدىدىم .

قەدىمىم يەتتى ۋەتەنگە ، شۇنچە يىراق مەنزىل بېسىپ ،
سۆزلىمەك بۇرچۇم مېنىڭ ئەل ئالدىدا كەسكىن كېسىپ .

بارمىكەن ئاركاداشلار ، بارمىكەن پىدائىيلەر ،
باغلىدىم بەلنى بىلىمدە ، ئاشسۇن ئەمەلگە غايىلەر !

توپلىنايلى ، جۆر بولايلى ، ئەي ۋەتەن دۇلدۇللىرى ،
يەڭنى تۈرگەن ، كۆكنى تىرىگەن قىزلىرى ، ئوغۇللىرى .

1933 ـ يىلى

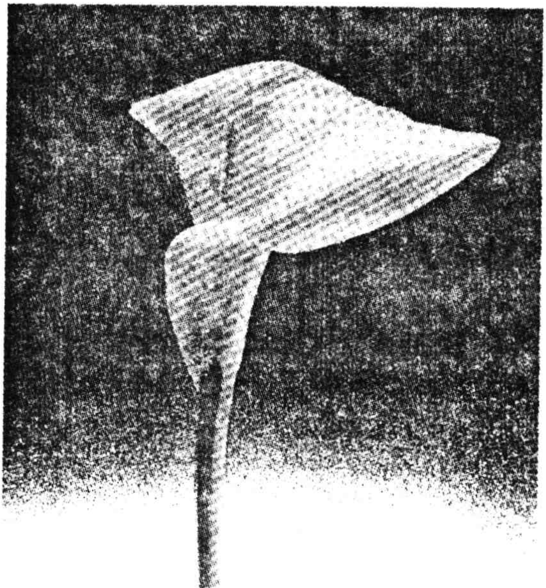

---

①قارادېڭىز ــ ئىستانبۇل يېنىدىكى دېڭىزنى دېمەكچى .

ياغمىدى *

قاغجىراپ كەتتى زېمىن ئاسماندىن قار ياغمىدى ،
تۈگىلىدى جانلىق تامام ئەلگە باھار ياغمىدى .

شېڭ ① دېگەننىڭ نەشتىرى تەگدى جانغا سوغ كەبى ،
ھەممە يەر كەتتى قۇرۇپ سۆيگۈ زىنھار ياغمىدى .

سۆيگۈسىز قالدى زېمىن ، يوقالدى ھەممە ئىس بولۇپ ،
ئىس ـ تۈتەك ئىچرە ۋەتەن ، ئاگا بىر يار ياغمىدى .

ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ ياش تۆكۈش ھاجەت ئەمەس ،
دات بېسىپ كەتكەن قىلىچتىن دۈشمەنگە ئازار ياغمىدى .

... ...
... ...

1933 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىر ئەسلى ئون نەچچە كۇپلېت بولۇپ ، ئىزچى ئەسلەپ بېرەلمىگەن .

① شېڭ ـــ جاللات شېڭ شىسەينى دېمەكچى .

كەلمىدى *

تەلمۈرۈپ كۈتتۈم نىگارنى ، بۇ يەرگە نىگار كەلمىدى ،
كۆڭلى ئاق ، تېنى ئىپار ، قەلبى باھار كەلمىدى .

ئىزدىسەم كۆككە بېقىپ زوھرە يۇلتۇزۇم قېنى ،
ماموق بولۇت ئىچرە پەرى ، شاد روزىغار كەلمىدى .

كارۋىنىم قىلسا سەپەر غەرب تامان قوقانىگە ،
كۆزلىرىم ئارقامدا قالدى ، خۇش ئىنتىزار كەلمىدى .

تاپمىدىم ئالەم كېزىپ كۆڭلۈمگە ھەمراھ بىر پەرى ،
ھۆر گۈلىدىن گۈل تېرىپ ، قاشىمغا ئۈز يار كەلمىدى .

بۇ زېمىنىنىڭ تۇپرىقى شور ، سۇلىرى كەتتى سېسىپ ،
بار قەلبىمدە دەرد ـ ئەلەم ، كۆڭۈلگە ئەسرار كەلمىدى .

مەن يۈرۈپ چۆللەر ئارا يارىمنى ھەر يان ئىستىدىم ،
ۋە لېكىن قالدىم پىراقتا ، روخسى گۈلنار كەلمىدى .

1933 ـ يىل

---

* بۇ شېئىرنى غۇلجا شەھەر شەرق مەھەللىسىدىكى ئابدۇقادىر داموللام 1995 ـ يىلى يازدا ياد ئېيتىپ بەرگەن . ئابدۇقادىر داموللام ئەسلى ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر ئەزىزىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئۇ 1924 ـ يىلى دادىسى قەستكە ئۇچرىغان يىلى تۇغۇلغان .

قۇياش تۇغقاندا *

تۇغدى قۇياش ، چاچتى نۇر يۇرتىنىڭ تاغۇ تاشىغە ،
ئۇنىڭ ئىللىقى يەتتى مەزلۇم خەلق باشىغە .

قۇياش نۇرى يورۇتقان ئىنقىلابنىڭ گۈلى بىز ،
يۇرتىمىزگە چېچىلغان ئىلىم - ئېرپان نۇرى بىز .

يوللىرىمىز ئېچىلدى باسىمىز غالىپ قەدەم ،
يورۇق كۈندىن نۇر ئېلىپ ، نۇر چاچىمىز دەممۇ دەم .

1933 - يىل

----

* « سامان يولى » : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 - يىل 1 - نەشرى ، 146 - بەت .

چۇقان

ئاڭلىندۇق ئەي ئانا دىيار سەندىن چۇقان ،
پارتلىدى زالىملارغا قارشى ۋولقان .
پاچاقلاشقا قۇللۇق كىشەن -زەنجىرىنى ،
ئالغا ،
ئارتقا قايتما جەڭدىن باتۇر ئىنسان .

1933 - يىلى ، فېۋرال

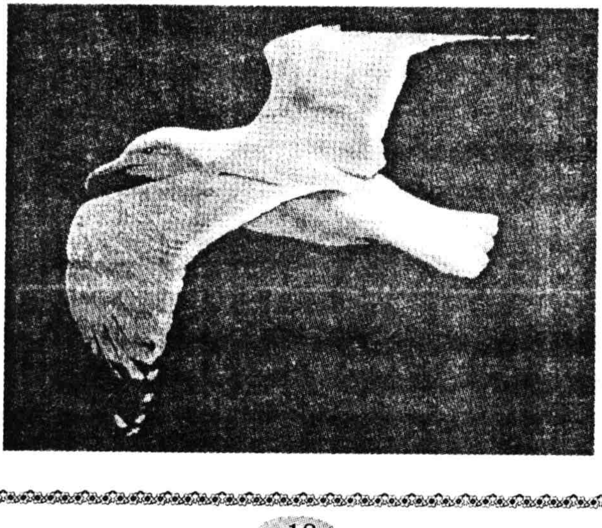

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ ؟

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ ،
ئىززىتىڭ ، ھۆرمىتىڭ كەم بولۇرمۇ ؟
كۆكرىكىڭدىن يېنىپ تۇرمىسا ئوتلىرىڭ ،
ئەللىرىڭ ، يۇرتلىرىڭ نۇر بولارمۇ ؟

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ؟ ئويلىساڭچۇ ،
ئىززىتىڭ ، ھۆرمىتىڭ كەم بولارمۇ ؟
تىغ ئېلىپ ، ئاتلىنىپ جەڭ قىلمىساڭ ،
يۇرتلىرىڭ ، خەلقلىرىڭ ھۆر بولارمۇ ؟

1933 ـ يىلى ، قەشقەر

ئۆزۈم كىچىك *

ئۆزۈم كىچىك ، سۆزۈم چۇچۇك ،
مەن بىر ئېچىلغان نازۇك چېچەك .
ئوقۇمىغانلار پۇچەك ـ پۇچەك ،
ئۇنىڭ ئوتى دائىم ئۆچەك .

مەن بىر كىچىك ئۇيغۇر ئوغلىمەن ،
بەك توغرا مەن ، بەك توغرا مەن .
مەكتەپلىكمەن يۈزۈم پارلاق ،
ئەخلاقسىزلىق مەندىن يىراق .

---

* بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ۋەتەننى دەپ *

ۋەتەننى دەپ ، ئەلنى دەپ ،
چەكتىم پىغان ھەسرەتلەر .
مەكتەپ ئاچسام يۇرتۇمدا ،
ياغدى باشقا لەنەتلەر .

كۆڭلى قارا ، زەھەرلەر ،
پاسىق سۆگەك غالچىلار .
توساق قوردى يولۇمغا ،
ئىشان ، داخان ، پالچىلار .

سەللە يوغان ئىمان يوق ،
ۋىجدانىنىڭ يوق تېگى .
داستىخاندا بىر ئىساپ
يوق ئۇلاردا ئەل غېمى .

« جەدىد » ① دېدى موللىلار ،
«جەدىد » دېدى بەگ ـ غوجام .
چالما كېسەك قىلىندى ،
مۇئەللىملەر موللاچام② .

ھەقىقەتنىڭ نۇرى بار ،
زۇلمەتلەردە پارلىغان .
ئاركىداشلار ئۈمىدلىك ،
پەن يولىدىن يانمىغان .

1934 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى پېشقەدەم مائارىپچى ، ئۇزۇن يىللىق مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇقادىر توختى ئەپەندى دەپ بەرگەن .

① جەدىت ـ يېڭىلىق تەرەپدارى ، يېڭىلىققا ئىنتىلگۈچى.

② موللاچام ـ شۇ چاغلاردا ئايال ئوقۇتقۇچىلار موللاچام دەپ ئاتىلاتتى .

بوراندەرلەر *

بوراندەرلەر يول كۆرۈندى ،
يەنە غېرىب باشىمە .
تاغدا تاشلار چىقتى كۆكلەپ ،
كۆزدىن ئاققان ياشىمە .
پارلاق ئۈمىد يۇلتۇزلىرى ،
نۇر ساچتى يولداشىمە .
قەدەم قويدى ئىقبالىمىز ،
ئەۋج ئىززەت تاغىگە .
يول ئېچىلدى ئەمدى بىزگە
سائادەتنىڭ باغىگە .

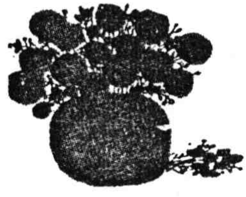

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ،
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ــ يىلى 1 ــ نەشرى ، 145 ــ بەت .
* شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

كۆيدۇرەيلى ئاسارەتنى

ئاركاداشلار توپلىنىپ بىز ،
دىلغا ئىلىم تولدۇرۇپ .
يۈكسىلەيلى ئەمدى ئالغا ،
خەلقىمىزنى ئويغىتىپ .

بىزگە توسقۇن قارا كۈچلەر
ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ .
كۆيدۇرەيلى ئاسارەتنى ،
ھەممىمىز تەڭ قوزغىلىپ .

1934 _ يىل

پارچە*

«كىم كۆرمىشكە تەييار؟» دەپ چاقىرىق قىلسا ،
سوقۇپ تۇرغان يۈرىكىمنى بىلەن «مەن» دېگىن .
ھۆرلۈك گۈلۈك كۆرمىشلەردە ئېچىلسا ،
«بۇ گۈللەرنىڭ باغۋىنى ـ مەن» دېمىگىن .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

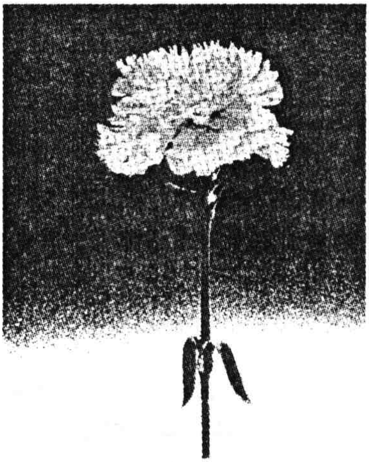

* بۇ پارچىنى مىتارىېچى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ئېيتىپ بەرگەن .

قوشنىمىزنىڭ بالىسى

قوشنىمىزنىڭ بالىسى تۇردى مەمەت ،
ئەسكەرلىككە بارمىغان ھاماقەت .
مەھمۇت سىجاڭ ① كەلسە ئۇنىڭ قېشىغا ،
بولالمىغان ئۇ قىلچىمۇ ساداقەت .

ئۇ بىلمەيدۇ بۇ ۋەتەن ئاھۇسىنى ،
شۇڭا بىلمەس ئۇ يېرىدە ھەقىقەت .
تاڭ سەھەردىن كۈن پاتقۇچە ئۇخلىغان ،
شۇڭا ئۇنىڭ كۈنى گويا قىيامەت .

ئىنچىلار ناخشا ئېيتىپ كەلسە يېقىن ،
ئۇ كېتەر شورۇق ② تامان ، تۆركۆل ③تامان .
لاي غەزەل ، مەزلۇم سۇپەت ئادىم دېگەن
بىزگە تەھدىت ، يەرگە يۈك بۇ بىر نادان .

1934 ـ يىلى ئاتۇش .

---

① مەھمۇت سىجاڭ ـــ ئاپتۇر مەھمۇت مۇھىتىنى دېمەكچى . ئۇ 30 ـ يىللاردا قەشقەردە ماتارىپنى ئالاھىدە قوللىغان مەشھۇر شەخس .

②③شورۇق ، تۆركۆل ـــ ئاتۇشتىكى كەنتلەرنىڭ نامى .

ئېشىپ كەتتى

كۆز ئېچىپ ئەتراپقا باقساق ، ھەممە جاي قاراڭغۇ يەر ،
زۇلمىتى ئىچرە خەلق ھالى ئۇنىڭ بەتتەر ، بەتتەر.

تاغدا ئىسيان ، چۆلدە چۇقان ، ئەلدە نەپرەت يوقالغان ،
ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن ھالىڭ خەتەر ، ھالىڭ خەتەر.

ئىنقىلاب ①ئۇچقۇنلىرى يۇلتۇز بولۇپ ئاقتى بۈگۈن،
نۇر زىياسى پارلىدى ئۇيقۇڭ يېتەر ، ئۇيقۇڭ يېتەر .

كۆزلىرى قانغان قىزىل ، قولىدا شەمشەر ئۇنىڭ ،
بۇ زېمىننىڭ باغلىرىنى چەيلەپ بۈگۈن جاللات يۈرەر .

نەگە باقسام كى كۆرەرمەن نالىلەر، پىغانىنى مەن،
ھەر قەدەمدە ئاسىي ـ مۇناپىق ، خەلقىمنى پۇلغا ساتتىلەر .

كۆزلۈگىنى ئاچ ئەھلى خەلق يىراق ② بىزدىن ئېشىپ كەتتى ،
بىرلىشەيلى كۈچ بولۇپ بىز ، بىزگە مەنسۇپ ئانا يەر .
1934 ـ يىلى ئاتۇش

---

①خوجىنىياز ھاجى قوزغىغان قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابىنى دېمەكچى .
②يىراق ـــ ياۋروپا ۋە تۈركىيىنى دېمەكچى .

قۇتۇلۇش يولىدا *

سەن ئۇچۇن ئەي يۇرتىمىز ، پىدا بولسۇن بۇ جانىمىز ،
قۇتۇلۇش يولىدا سۇدەك ئاقتى بىزنىڭ قانىمىز .

قان كېچىپ ھەم جان بېرىپ ، ئاخىر قۇتۇلدۇردۇق سېنى ،
قۇتۇلۇشقا قەلبىمىزدە بار ئىدى ئىمانىمىز .

يۇرتىمىز بىز يۈز - كۆزۈڭنى قان بىلەن پاكىزلىدۇق ،
ئۆرلىگەن يالقۇن بىلەن پاكلاندى بەلكىم نامىمىز .

يارۇ ھەمدەم بولدى بىزنىڭ ھىممىتىمىز سەن ئۇچۇن ،
شانۇ شۆھرەتلىك ئىدى ھىممەت بىلەن ئەجدادىمىز .

ئاتىلارنىڭ جەڭلىرى ئۆچمەيدۇ تارىخ بېتىدىن ،
نەسلى قالدى جەڭگىۋار ـــ بىز ئۇنىڭ ئەۋلادى بىز.

مىلىتارىست بولدى كۇم ، ياۋدىن ھەم ئەل ئامان ،
ياشىسۇن ، مىڭ ياشىسۇن گۈزەل ئىستىقبالىمىز !

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى 142 ـ بەتە شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس

كەلدى *

يەرنىڭ ئىسسىق يۈرىكىدىن تۇغۇلغان ،
ۋەتەن ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ بەل باغلىغان ،
ئانىلارنىڭ نالە ـ زارىنى ئاڭلىغان ،
بالىلارنىڭ غەمگۈزارى پىدائىي كەلدى .

ئاسمىنىمىدىن كۆچۈپ كەتكەن يۇلتۇزلار ،
ئوچىقىمىدا ئۆچۈپ كەتكەن قوقاسلار ،
سايدا ياتقان تاش ئەمەستۇر ، ئۇ باشلار ،
ھۆرلۈك ئېلىپ بۇ تۇپراققا پىدائىي كەلدى .

بۇ زامانىڭ زومىگەرى شىڭ [1] دۇبەن ،
ئۇ يىرتقۇچ ئىت ـ توڭگۇزدىن تۆرەلگەن ،
ئۇ بىزلەرنىڭ قېنىمىزدىن سەمرىگەن ،
قىلماق ئۈچۈن ئۇنى لەت ، پىدائىي كەلدى .

بىز ئىزچىلار سىلەرگە ھەمدەم بولىمىز ،
مىڭ ياشا ، مىڭ ـ مىڭ ياشا پىدائىيلار .

مەھمۇد باش، سەركەردىمىز شاھ مەنسۇر،
ۋەتەن ئۈچۈن قان ئاققۇزغان داھىيلار.

مىڭ ياشا، مىڭ ـ مىڭ ياشا پىدائىيلار،
....

1934 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ئىسلەپ بەرگەن.
① شىڭ دۇبەن ـ شېڭ شىسەي

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى *

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى بىز ،
يۇرتقا قۇربان باشلىرىمىز .
ساغلام كۆڭۈل ، ساپ ۋىجدان ،
بىزنىڭ يولداشلىرىمىز .

چېكىندى بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن ،
جاھالەت بىرلەن زۇلمەت .
ئېچىلدى ئەمدى كۆزلىرىمىز ،
خۇراپاتتىن بولدۇق ئازاد .

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى بىز ،
كۈرەش بىلەن تاپتۇق ھايات .
ئەل قەلبىنى ئويغىتىمىز ،
ئويغىنىشتىن كېلەر نىجات .

1934 ــ يىلى ، ئاتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىبرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ــ يىل نەشرى ، 144 ــ بەت .

ئالتۇن ئۆلكە *

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، ئالتۇن تاغۇ تاشلىرى ،
ئالتۇن رەڭدە چاقنايدۇ بۇغداي ، قوناق ئاشلىرى .

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، بىز پىداكار ياشلىرى ،
قەدىرلەيمىز ئېرپانىنى ، بىز ئىلىم يولداشلىرى .

بۇ ئۆلكىنىڭ پەرزەنتى ھەر بىرىدۇر ئارسلان ،
جەڭگە تەييار ئەرك ئۈچۈن بۇندا سانسىز قەھرىمان .

يۇرتىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، بىز ئۇنىڭ قۇربانى بىز ،
بەخشەندە بولدى ئاڭا ، قەلبىمىز ـ ۋىجدانىمىز .

---

* «ساماں يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 146 ـ بەت .

* بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئۇيغۇرنىڭ ئەھلى ۋەتەن !

ئۇيغۇرنىڭ ئەھلى ۋەتەن ، بىزمۇ شادان بولىنىڭ ①،
ئىلمۇ ئىرپان يولى ئۈچۈن ئەمدى قۇربان بولىنىڭ .

نەچچە يىللار ئۇخلىدۇق ، كۈندۈز ئىدى قاراڭغۇلۇق ،
ئېچىلىپ ئىرپان يولى قاراڭغۇلۇق بولدى يورۇق .

ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ئەمدى ئۇيقۇدىن كۆزۈڭنى ئاچ ،
تۇتۇشۇپ قوللارغا قول شادۇ خەندان بولىنىڭ .

ئىلمۇ ئىرپان نۇرى ئال ، مىللىتىڭ باشىغا ساچ ،
ئۆزگىدەك ، ئۆز يۇرتىمىزغا بىزمۇ سولتان بولىنىڭ .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

① بولىنىڭ ــ بولايلى دېگەن مەنىدە .

قوپ ، ئەي ئاداش !

قوپ ، ئەي ئاداش ئەتراپىڭغا باق ،
باق نە كۆرەرسەن ! ئويلىغىن ئۇزاق .
دەرسۇ ئىبرەتلەر كېلەر جاھاندىن ،
ياۋروپالىقلاردىن ئال ئەمدى ساۋاق .

بىر ، ئىككى ، ئۈچ ...
بىرلىكتە زور كۈچ .

ئۇلار ئىلمۇ ھېكمەتتە يۈرەر ،
سىنەسىدە كۆپ ھىممەتتە يۈرەر .
يەردە ، ھاۋادا ، سۇدا ئۈزۈرلەر ،
جۈملە جاھاننى يۇتماق ئىستەرلەر .

بىر ، ئىككى ، ئۈچ ...
بىرلىكتە زور كۈچ .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

جاھالەت *

كۆكرەك كېرىپ جەڭ قىلدۇق قاراڭغۇلۇق جاھالەتكە ،
باشلاش ئۈچۈن بۇ ۋەتەننى ئاسايىشلىق ـ ئادالەتكە ،
شۇ تۇپەيلى قالدۇق مانا تۇرلۇك ـ تۈمەن ھاقارەتكە ،
ئېرىشمەيلا ھالاك بولدۇق ئارزۇيىمىز سائادەتكە ،
قولدىن كەتتى بۇ تۇپراق ، تولدى ئېغىر ئاپەتكە .

جاھالەتنىڭ قارا تەمى ، زۇلمەتنىنى تېتىدۇق ،
كۆكرەكلەرگە ئوق تەگسە ، بۇنى تېخى بىلمىدۇق ،
يىلان چاقسا يۈرەكنى «دۈشمىنىم بۇ» دېمىدۇق ،
ئۆيگە كىرگەن ئاپەتنى يەنجىپ ، بىتچىت قىلمىدۇق ،
ئېرىشەلمەي بەختكە ، قالدۇق بۇگۈن لەنەتكە .

ئۆيدىن چىقىپ قارىساق : ئاسمىنىمىز بىپايان...
بايلىقىمىز بىھېساب مىسلى دېڭىز ، بىر ئوكيان ،
ئۆزگە بىلەن كارى يوق ئۆز غېمىدە ھەر ئىنسان ،
ئانا تۇپراق ـ ئانا يەر ، ئانا ئاسمان پەرىشان ،
ئاسمان ، زېمىن ئايلاندى قورقۇنچلۇق لەھەتكە .

بىر قونالغۇ ئالەم بۇ پەقەت بىرلا كېلىمىز ،
كۆزنى يۇمۇپ تۇرمايلى ئويغاق تۇرسۇن كۆزىمىز ،
ۋەتەن ئۈچۈن ، ئەل ئۈچۈن كېرەك بولسۇن تېنىمىز ،
شۇندا مىللەت ھۆر بولۇر ، روناق تاپار ئېلىمىز...
يۈز كېلەيلى ئەي دوستۇم ، بۇ ئېزىلگەن مىللەتكە !

1934 ـ يىلى

---

*بۇ شېئىرنى غۇلجا شەھەر شەرق مەھەللىسىدىكى مەرھۇم ئابدۇقادىر دا-
موللام 1995 ـ يىلى مايدا يادقا ئېلىپ بەرگەن . لېكىن ئاخىرقى ئىككى
مىسراسىنى ئەسلىيەلمەيەن . ئابدۇقادىر داموللام ئەسلى ۋەتەنپەرۋەر ئالىم
ئابدۇقادىر ئەزىزىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئۇ 1924 ـ يىلى دادىسى قەستكە ئۇچ-
رىغان يىلى تۇغۇلغان .

ئويغان ، خەلق *

ئويغان ، خەلق ! يۇرتۇڭنى سەن قۇتۇلدۇر ،
مەكتەپ بىلەن چىراغ ياقىن ، نۇر تولدۇر .

پۈتسۇن ئەمدى زۇلمەت ، دەۋرى ئىستىبدات ،
شۇم تەقدىردىن ، قارا كۈندىن بول ئازاد .

سائادەتنىڭ ئۈچۈن تىرىش ، ھىممەت قىل ،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشقا خىزمەت قىل .

دەس تۇر ، ئەمدى ئاتلان خىزمەت يولىغا ،
ھوما قۇشى قونسۇن ئەۋلاد بېشىغا .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 143 ـ بەت .

بىز — مۇئەللىم*

بىز — مۇئەللىم! يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچىمىز ،
خەلقىمىزگە يوپيورۇق نۇرلار ساچىمىز .

تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق ،
ئىلىم ـ ئېرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق .
خۇراپاتتا قالدۇرۇپ ئەزدى زالىملار ،
كۆزلىرىمىز قارىغۇ كۆپ ناچار بولدۇق .

بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز سائادەت يولى ،
بىز ۋەتەننىڭ يېڭىدىن ئېچىلغان گۈلى .
ئوقۇتىمىز ئەۋلادنى يېڭى پەن بىلەن ،
پۇختا بولسۇن مەكتەپنىڭ بېسىلغان ھۇلى .

يورۇق تاڭغا تەلپۈندى ۋىلايىتىمىز ،
ئىلىم بىلەن تىكلەنگەي ئىناۋىتىمىز .
مەنبە بولدى ئېرپانغا يۇرتىمىز ئاتۇش ،
ئېرپان بىلەن ئېچىلغاي سائادىتىمىز .

1934 ـ يىلى، ئاتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 141 ـ بەت .

ۋەتەن ئۈچۈن *

ۋەتەن ئۈچۈن تەرەققىيات ئىستەرمىز ،
ئارزۇيىمىز راۋاجلانسا ماتارىپ .
جاننى پىدا قىلدۇق ئەزىز ئۆلكىگە ،
بىزنىڭ يۈرەك زامانلارغا مۇخالىپ .

بولسا دەيمىز بىزدە ھوقۇق ، ئادالەت ،
بولسا بەربات خۇراپاتلىق ، جاھالەت .
شۇنىڭ ئۈچۈن ياشىسۇن بۇ ئىنقىلاب ،
زاۋال تاپسۇن ، ناھەقچىلىق ، ئىختىلاپ .

پورەكلىسۇن گۈزەل باھار گۈللىرى ،
شوخ سايرىسۇن يۇرتىمىز بۇلبۇللىرى .
ئىقبال ئۈچۈن بولايلى بىز ئىتتىپاق ،
جىلۋىلەنسۇن مەرىپەتنىڭ نۇرلىرى .

1935 ـ يىلى، ئاتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 140 ـ بەت .

مۇئەللىم *

زۇلمەت قاراڭغۇغا ئوت ياققۇچى مۇئەللىم ،
قارغىش تەككۈر دۈشمەنگە ئوق ئاتقۇچى مۇئەللىم .

زۇلۇم بوگۇن ئىس كەبى تاراپ ئانا تۇپراقتا ،
قالدى خەلقىم زۇلمەتتە ئازاب بىلەن پىراقتا .

ھەر جايغا مەن قارىسام ئاچچىق ئەلەم نالە ـ زار ،
تېپىلمىغان زېمىندە بۇ خەلقىمگە غەمگۇزار .

ئىس ـ تۈتەكنىڭ ئىچىدە قالدى خەلقىم بىگۇمان ،
ھېچبىر خوۋلۇق بەرمىدى ئۆز يېرىمىز بۇ زامان .

ساۋاتسىزلىق ، يۇرتۋازلىق بۇزدى بىزنى ـ سەپداشنى،
بىلەلمىدۇق ئادەمدەك بۇ تۇپراقتا ياشاشنى .

ھەر قەدەمدە ھەر جايدا كېرەك بىزگە مۇئەللىم ،
قۇتۇلايلى زۇلمەتتىن ئېلىپ ئوندىن زور بىلىم .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر .

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن ئوقۇپ بەرگەن .

ئەي ئانا يەر

ئەي ئانا يەر ، كۆزلىرىڭدە ئۆمىد پارلار ھەر زامان ،
ئۇستۇڭدىدۇر گاھى تۇتۇق ، گاھى روشەن كۆك ئاسمان .

ئۆتتى تارىخ ، ئۆتتى يىللار ، ئىستىبداتلار ئۆتتى كۆپ ،
جەڭ ـ چېلىشلار يالقۇنىدا چىقتى سانسىز قەھرىمان .

ئەي ئانا يەر ، پاك مۇقەددەس سەندە بىزنىڭ جانىمىز ،
سۆيگۈ ـ مېھرىڭ ۋە سۇتۇڭدىن پۈتتى بىزنىڭ قانىمىز .

جان تىكىپ چۈشتۈق كۈرەشكە ئىلىم ـ ئېرپان يولىدا ،
ئاھ ، لېكىن جاھىل كۈرۈۋە بىزنى يوقاتماق كويىدا .

بەلنى باغلاپ توختىماستىن باسىمىز مەزمۇت قەدەم ،
ئەمما بىزگە باش پاناھدىن بەكمۇ لازىمدۇر ياردەم .

ئەل يوقالماي ، كەلدى سەندە جەڭدە كۆكلەپ بەرق ئۇرۇپ ،
قايىنىغان قان ، چاقنىغان تىغ بولدى دائىم يارىمىز .

ئەمدى ئەلنىڭ بەختى كەلدى دەپ خۇشال بولغان ئىدۇق ،
ئۆرلىدى تەتۈر قۇيۇن ، توسالدى يول ، داۋانىمىز .

كۆپ زامان تارتتۇق نادانلىق دەردىنى ۋەيران بولۇپ ،
ئەمدى ئاچساق يېڭى مەكتەپ توسالدى ئىلىم ـ ئىرپانىمىز .

1935 ـ يىلى ، ئاتۇش

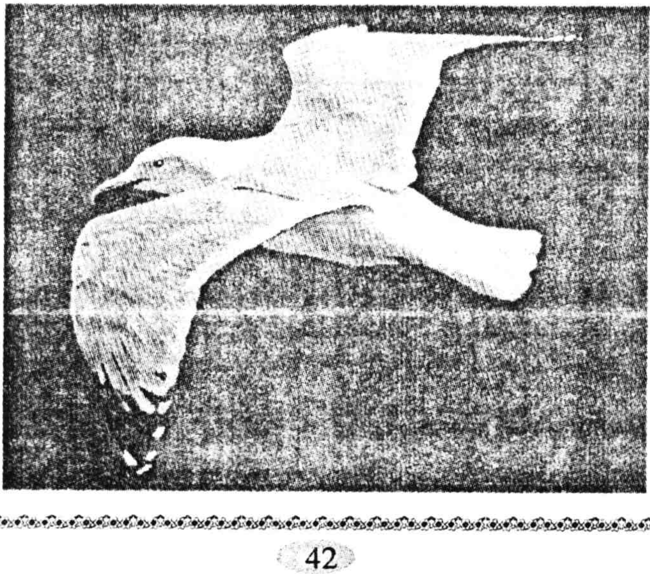

ئىزچىلار *

بىز ئىزچىلار بىز ، قوللىرىمىز گاك ،
كۆزىمىز نۇرلۇق ، قەلبىمىز ساغلام .
خەلق يولىدا ئالغا باسىمىز ،
دۈشمەنگە قارشى ساقلاپ ئىنتىقام .
ئۆگەن تىرىشىپ ، ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

ئۇزۇن ۋاقىت بىز زالىم قولىدا ،
ئىشلىيەلمىدۇق خەلق يولىدا .
قۇللۇق ئورنىدىن ئەمدى دەس تۇردۇق ،
ئالغا ئۆرلەيمىز ئېرىپان نۇرىدا .
ئۆگەن ، تىرىشىپ ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

ئۆسكەن يۇرتىمىز تاغلىق ، شېغىل تاش ،
ۋەتەن غېمىدە پىدادۇر بۇ باش .
ماڭغان يولىمىز نىجاتلىق يولى ،
قايتما بۇ يولدىن ئىزچى قېرىنداش !

ئۆكەن ــ تىرىش ، ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

1935 ــ يىل

---

* «سامان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ــ يىل 1 ــ نەشرى ، 146 ــ بەت .

كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ *

(1935 ـ يىلى تەۋپىق ئاتۇشتا يولغا قويغان يېڭى مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ تەسىرىنى باشقا جايلارغا كېڭەيتىش مەقسىتىدە 40 نەپەر ئوقۇغۇچىنى تەشكىللەپ ، ئۇلارنى پەيزاۋات ، توققۇزاق ، ئوپال ، تاشمىلىق ، يېڭىسار ، قەشقەر قاتارلىق جايلارغا پىيادە ساياھەتكە ئېلىپ بېرىپ ، ئاقارتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى . ئۇلار ساياھەتتىن قايتقىنىدا ئاتۇش كوچىلىرىدىن مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ ئۆتەتتى .)

سەپەر قىلدۇق ، تاغلار ئاشتۇق ،
يېڭىلىقتىن نۇرلار ساچتۇق ،
خەلقىمىزگە قۇچاق ئاچتۇق ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

بىھۇدە يولنى ماڭمىدۇق ،
بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق ،
ئىشىمىز بىكار ھەم قالمىدۇق ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

پىيادە چۆللەردىن ئۆتۈپ ،
ھەر يەردە ئەلنى ئويغىتىپ ،
كونىلىقنى قورقىتىپ ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

1935 ـ يىل

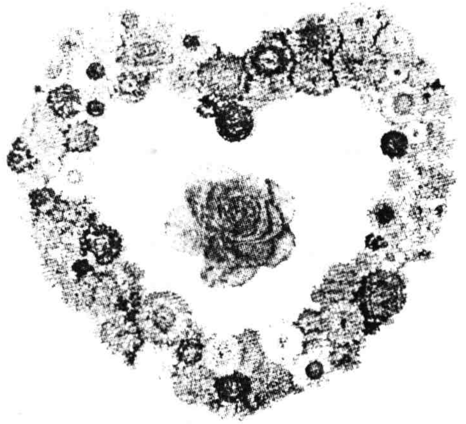

★ «ساماں يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىبرىدىن ،
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 148 ـ بەت .

ئانا *

سېنىڭكى زۇلمەت ئىچىدە قۇياش ،
نۇرلىرىڭدىن ئالەم مەئىشەت .
ھەر قەدىمىڭ بۈيۈك بىر ياشاش ،
چەكسەڭمۇ گەر جاپا ـ مۇشەققەت .

كۆرمىش ئىچىدە چوڭ قىلدىڭ مېنى ،
بىلىم بېرىپ ئوڭ قىلدىڭ مېنى .
ئۈمىد ـ ئارزۇ چېچەكلىرىگە ،
ئىرادىگە ، مۇڭ قىلدىڭ مېنى.

قارغىش تەگكۈر بۇ مەينەت زامان
بىزگە خوشلۇق بەرمىدى پەقەت .
بىلىم بىلەن ئاچىمىز يولنى
قەلبلەردىن تۆكۈپ مۇھەببەت !

ئوقۇدى ، ئوقۇدى ، ئوقۇدى ياشلار ،
مۇنبەت يەرگە ئايلاندى تاشلار .

سەن زۇلمەتنىڭ ئىچىدە قۇياش ،
سېنى بەختكە قىلىمەن ھاياش .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر

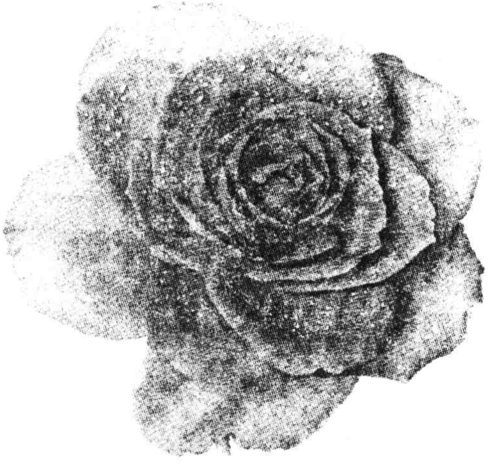

---

*بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئالاۋۇدىن شاۋۇدۇن ئەپەندى دەپ بەرگەن .

نېمە كېرەك ؟ *

نېمە كېرەك ؟ ئەي سەبىي بالىلار ،
بىزگە بۈگۈن ، قېنى ئويلاڭلار .

ئىزچىلارنىڭ قولىدا قەلەم
قەلبىدە بار نەپرىتى ــ ئەلەم .

ئەگىشىڭلار ئۇلار كەينىدىن ،
ئۇلار جەڭگىۋار ، پاكىتۇر غەيرىدىن .

بىز يۇرتلارنى ئارىلاپ كېلىمىز ،
خەلقىمىزگە بىلىم بېرىمىز .

بىزنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزار مەكتەپ ،
بىلىم ئېلىش ــــ ئەڭ چوڭ ئەدەپ .

نېمە كېرەك ؟ ئەي سەبىي بالىلار ،
ئىزچىلارنىڭ كەينىدىن مەڭگۇ مېڭىڭلار !

1935 ــ يىلى ، ئاتۇش

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئالاۋۇدىن شاۋۇدۇن ئېيتىدى دەپ بەرگەن .

پارچە

سۆيسە سۆيىمەن ،
يەر بىلەن يەكسان بولسا .
سۆيمىسە سۆيمەيمەن ،
مىسىرغا سۇلتان بولسا .

1935 ـ يىلى ماي ، ئاتۇش

ئىلتىجا*

نە بولۇردى رەھمە قىلساڭ بۇ خەلققە پەرۋەردىگار ،
ھۆر بولسا ئىدى مىللەت چىقار ئىدى مىڭبىر خۇمار .

نە گۇناھ قىلدۇق ساڭا بۇنچە زار ـ خار بولغىلى ،
باش كۆتۈرمەي ئۆتتى كۈنلەر تۇردۇق ئەمدى كۆز يۇمغىلى .

باستى زۇلمەت ، باستى قىسمەت يۇرتتا ئېھسان قالمىدى ،
باستى كۈلپەت ، باستى غەپلەت ، دىلدا ئىمان يانمىدى .

قىش كېتىپ كەلدى باھار ، باھاردا قۇشلار مۇزلىغان ،
نەگە باقسام سوغ چىراي ، كۆڭۈل قەلبلەر توڭلىغان .

ئېھ ، مېنىڭ پەرۋەردىگارىم — پۈتكۈل ئالەمگە خۇدا ،
بىر قىلىچ بەر ماڭا ، دۈشمەن جانىدىن قىلاي جۇدا .

1935 ـ يىلى، ئۆكتەبىر

---

* بۇ شېئىرنى زىيائۇل ئابدىدىن داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان .

پارچە

نە بىلۇر ئېرپاننى ؟
كىشىكىم كۆرمەمىش مەكتەپ ،
ئالتۇندا كۇلا كەيسە ئېشەك ،
يەنە مەركەپ ، يەنە مەركەپ .

1935 ـ يىلى ، ئاۋغۇست

بىزنىڭ كۈنىمىز*

ئوڭ يېنىمغا باقسام قۇياش بار ،
سول يېنىمغا باقسام ، تولۇن ئاي .
بىز زۇلمەتتە شۇنچە بىغەم ياتىمىز ،
قېرىنداشىم ، ئەي تۇغقىنىم ھالىڭغا ۋاي !

سېنىڭ كۆزۈڭ بۇ قىسمەتنى كۆرمىدىمۇ ؟
سېنىڭ روھىڭ بۇ ئاچچىقنى سەزمىدىمۇ ؟
شۇم سىياسەت تەننى قىيناپ ئەزمىدىمۇ ؟
ئۇخلىمىدۇق ئاچچىق يۇتۇپ بىر تالاي .

ئانا تۇپراق ، بۇ بايلىقلار ھەققىمىز ،
قولدىن كەتكەن ئەزىز ۋەتەن خەلقى بىز .
ئۆتۈپ كەتتى بىھۇدە بۇ كۈنىمىز ،
بولۇپ قالدۇق بىر بىچارە ، بىر گاداي .

تەس بوپ كەتتى بىزگە ئەمدى ياشىماق ،
بولسۇن قولدا ئۈمىد دېگەن بىر چىراغ .

---

* بۇ شېئىر ئېكىساق باشلانغۇچ مەكتەپتىكى مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن خاتىرىسىدىن ئېلىندى . مەتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ شېئىرنى 1936 ـ يىلى يازغانلىقى مەلۇم .

مۇبارەك ۋەتەن *

ئەي مۇبارەك ئاتىلار يۇرتى — ۋەتەن ياشارسەن ،
پەرزەنتلەر باشىغا تېخى نۇرلار ساچارسەن .

تاغلىرىڭ ئالتۇن ، كۈمۈش ، زىلال سۇلار بويلايدۇ ،
دۈشمەنلىرىڭ بەك ئاچ كۆز ، تالىماقنى ئويلايدۇ .

ئوتلاقلىرىڭ ياپپېشىل سانسىز ماللار يايلايدۇ ،
قىمىز ئۇچۇن تاغ ئەھلى يىلقىلارنى بايلايدۇ .

ۋەتەن خەلقى ئويغانغىن ، ئاچ كۆزلۈكنى ، ئولتۇرما ،
بۇ جانىجان يۇرتۇڭنى غەپلەت بىلەن تولدۇرما .

ئەل يۇرتىغا تەر تۆكمەك پەرزەنت ئىشى ، بۇرچۇڭدۇر ،
يولغا چىققان كارۋانسەن ، ئىلىم ئېرپان رولچىڭدۇر .

---

* «سامان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 142 ـ بەت . بۇ شې-ئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

تەنقىد *

سىلەردە بار ئەجەپ بىر خىل ئەيىبلەر :
نەشە ، هاراق ، ئەپيۇندەك كەيپلەر .

ئوينايسىلەر قەغەز ، قىمار دېگەننى ،
ئىت يېمەيدۇ سىلەر نان دەپ يېگەننى .

تەنقىد قىلدۇق ، ئەخلاقىڭىز تۈزۈلەر ،
تۈزۈلمىسە سىزدىن ئۈمىد ئۈزۈلەر .

نەشە تارتىپ رەڭگىڭىزدە هېچ قان يوق ،
شۇڭا سىزدە ئادەمگە خاس ۋىجدان يوق .

توغرا مېڭىڭ ، ئۆلگە ئېلىڭ بىزلەردىن ،
ئەھلى ۋەتەن بىزار بولدى سىزلەردىن .

1936 ـ يىل

---

* «سامان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 149 ـ بەت .

قۇتلۇق سەپەر *

ياتقان ئىدۇق ئاۋۇلدا بىز ،
ھېچ يەرنى كۆرمەي ئېزىلىپ .
كەلدۇق بۈگۈن ئەل ئايلىنىپ ،
ھەر يەردە خەلق ھالىن بىلىپ .

بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق ،
بىھۇدە يولنى بىز ماڭمىدۇق ،
ئىشسىز بىكار ھەم يانمىدۇق ،
ئىسيان سىلىپ ، جار سىلىپ .

ھەر جايدا ئادەم كۆپ ئىكەن ،
ھالى زەيمۇ خار ئىكەن ،
دۇشمەننى ئۇلار بىلمىگەنىكەن ،
تۇردى ئورنىدىن ئويغىنىپ .

---

*بۇ شېئىرنى زەينۇل ئابىدىن داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان . لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

قالمىدى *

نومۇس قالمىدى ساۋۇر ھاجىدا ،
ئىمان قالمىدى سوفى ھاجىدا .
ياغنى كەم كەملەپ ، خەلقنى ئالداپ ،
ئىنساب قالمىدى ھەسەن ياغچىدا .

چىقتى دوتەي پۇللارنى كۆزلەپ ،
يۈردى غالچىلار تىللانى ئىزدەپ .
قالمىدى ئىنساب ھېچبىر جاھاندا ،
كاززاپلار تاشلىرى كەتتى چېچەكلەپ .

*بۇ شېئىرنى مەۋلۇۋى داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان . لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئەر بولساڭ *

كەلگىنە دوستلار ، قېرىنداشلىرىم ،
تۇتقىن قولۇمنى ۋەتەنداشلىرىم .
بىھۇدە بولماس تۆكۈلگەن قانلار ،
ۋەتەن ئۈچۈندۇر ئاققان ياشلىرىم .

قىنىدا تۇرسا داتلىنىشار قىلىچ ،
كۆكرەك قەپىسىم يۇرىكىمگە پىچ .
ئەر بولساڭ ئەردەك ياشىغىن ھەرئان ،
تىك تۇر ئۆلۈمگە ئىككىلەنمە ھېچ .

تەقدىرنى ئىنسان يارىتار ئۆزى ،
ياخشى ـ يامانىنى ئاڭقارسا كۆزى .
بەختىڭ ئاللاھتا بولسا سەجدە قىل ،
دۈشمەنىدە بولسا تارتىپ ئال ئۇنى .

1936 ـ يىل، نويابىر

---

* بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قىزى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن ، لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئۆز يەر دېگەن*

ئەي پاسىبان ئاتىلار،
غەپلەت چېكىپ ياتماڭلار.
ۋەتەن ئۈچۈن ياشاڭلار،
ۋەتەن ئۇلۇغ ئاناڭلار.
ئۆز يېرىڭدە ياشارسەن،
ئۇندا دۇنيا تاپارسەن.
ئۆز يېرىڭگە ھىممەت قىل،
ئۆز يېرىڭگە مېھنەت قىل.
ئۆز يېرىڭدە بەختىڭ بار،
ئۆز يېرىڭدە تەختىڭ بار.
ئۆز يەر دېگەن جەننىتىڭ،
ئۇندا بولۇر قىممىتىڭ.
ئۆز يەر دېگەن ئۆز ئانا،
ئۆز يەر دېگەن باشپاناھ.

1935 ــ يىلى ، ئاتۇش

---

*بۇ شېئىرنى ئاتۇشتىكى داڭلىق ئۆلىما مۇھەممەت داموللاھاـ
جىم ئېيتىپ بەرگەن.

مەكتەپ

مەبدەئى ھىلمۇ ھايا ①مەكتەپ ئىرۇر ،
مەخزەنى سىدقو ساپا ② مەكتەپ ئىرۇر .

موزلىغان دىللارنى ھەم چۈن نەۋ باھار
سەبزە خوردام ئەيلىگەن مەكتەپ ئىرۇر .

تۇم تاراقى دۇنياۋى شەيئون ھەقىر③
قائىدى راھى ھۇدا ④مەكتەپ ئىرۇر .

كوللە مەن يەر جوكاما لەمفىل كاما ،
مەسلىكو دارى شىپا مەكتەپ ئىرۇر ⑤.

گەر باھار نۇر ئىزلىسەڭ مەكتەپلەرە ،
راھەتى ئىككى جاھان مەكتەپ ئىرۇر .

ھەر كىشى ئىلىم ئىزدىبان مەكتەپسىرى ،
قائىدى راھى ھودا مەكتەپ ئىرۇر .

ئىلمى ـ ئېرپان ئىزدىسەڭ زىندان يىراق ،
ئىلمى گۆھەر زوبدىسى مەكتەپ ئىرۇر .

ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ، تۇر سەن ، ياتمىغىل ،
ھەم ئەقىلنىڭ گۆھىرى مەكتەپ ئىرۇر .

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىيىرـ
دىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل ، 1 ـ نەشرى ، 147 ـ بەت . بۇ
شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

① مەبدەئى ھىلمۇ ھايا ــ مۇلايىملىق ۋە ھايانىڭ باشلىنىشى .
②مەخزەنى سىدقوساپا ــ راستلىق ۋە پاكلىق خەزىنىسى .
③دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن خەۋەر بەرگۇچى .
④قائىدى راھى ھودا ــ توغرا بولغان باشلاشنىڭ قائىدىلىرى .
⑤مەستلىكلەر شىپا تاپىدىغان دوختۇرخانا ــ مەكتەپ دېمەكچى .

دۈشمەننى سەن *

ئەپرىتىنىڭ تېشىپ تۇرسۇن يۈرىكىڭدە ،
ئۇچراتقاندا ھەر قەدەمدە رەقىبنى سەن .
ئۇلارغىدۇر رەھىم قىلىش بىر چوڭ گۇناھ ،
يىلان ، رەقىب باسمىچىلار ھەممىسى دۈشمەن .

دۈشمىنىڭ بار ، رەقىبلىرىڭ ئۆز ئۆيۈڭدە ،
قىلىچىڭنى بىلەپ تۇرغىن بىلىيىڭدە .
يۈرگىن دائىم ۋەتەننى دەپ ئەل غېمىدە ،
غۇرۇر ، ۋىجدان قايناپ تۇرسۇن يۈرىكىڭدە .

ئويغان ، ئاتلان ، ئەي ئىزچى پالۋانلار ،
ۋەتەن ، مىللەت ئۈچۈن قاينار ۋىجدانلار.

---

* بۇ شېئىرنى ماتارىپچى ئىمىنجان تۇرسۇن ساقلىغان ، لېكىن يېزىل-
غان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئىسمىڭ نېمە ؟ *

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ئوينىشىڭ كاتتا ـ كاتتا .
يوق قولۇڭدا ھەپدىيىكىڭ ①
يوق دىلىڭدا بىر تىلىكىڭ .

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ئەقلىڭ سېنىڭ كالتا ـ كالتا .
ئوقۇمىساڭ مەكتەپتە سەن ،
ئىشىڭ سېنىڭ چولتا ـ چولتا .

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ياراشمايدۇ ساڭا تالا .
مەكتەپكە بار ، يۈگۈر ، تېز يۈگۈر
بىلىم ئالساڭ ساڭا يول تولا .

1936 ـ يىلى ، ئۈستۈنئاتۇش ، ئىكساق

---

* شائىر مەمتىلى ئەپەندى 1936 ـ يىلى ماي ئايلىرىدا ئۇستازى ۋە

يېقىن مەسلەكدىشى تۇرسۇن ئەپەندىنى يوقلاپ ئۇستۇنئاتۇشقا چىققان چېغىدا « ھۈسەينىيە مەكتىپى » يېنىدا لاي ئويناۋاتقان بىر كىچىك بالىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ، يۇقىرىقى شېئىرنى چاقچاق تەرىقىسىدە ئوقۇغان . بۇنى ئىمىنجان تۇرسۇن ئەسلەپ بەرگەن .

① ھەپتىيەك — قۇرئان سۈرىلىرى بار كىچىك كىتابچە .

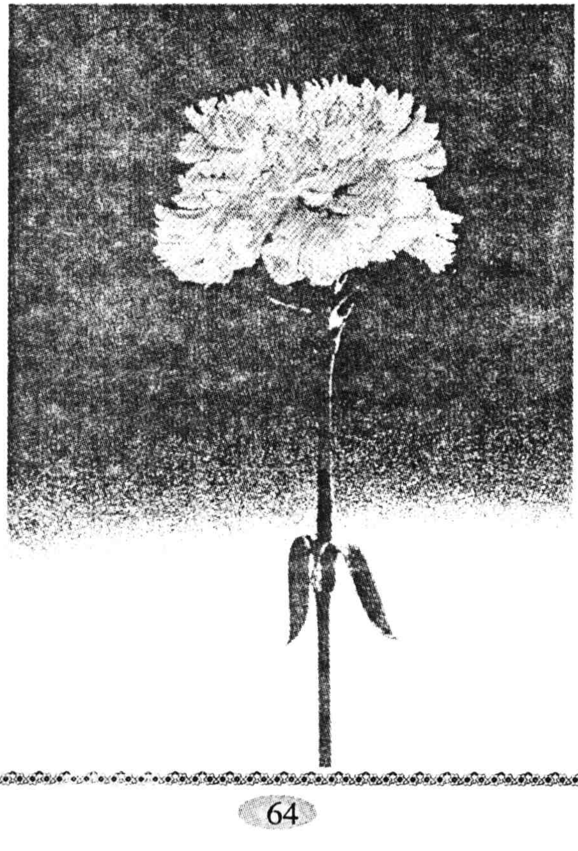

قوتۇلدۇق *

ئۆلكىمىزدە نەلەر كەچتى ئويلايلى ،
كەچمىش تارىخ دەرياسىنى بويلايلى .

مەھكۇم بولۇپ يىللار، ئايلار ئۆتتىلەر ،
مۇستەبىتلەر بىزنى ۋەيران ئەتتىلەر.

يۇرتنى چەيلەپ خالىغانچە كەزدىلەر ،
ئەلنى خارلاپ زۇلۇم سېلىپ ئەزدىلەر .

قولىمىزغا مىلتىق ئېلىپ ئېتىلدۇق ،
بىزلەر ئەمدى ئۇ زۇلمەتتىن قوتۇلدۇق .

مەرىپەتنىڭ قوياشىغا ئۇمتۇلدۇق ،
قوتۇلدۇق بىز ، قوتۇلدۇق بىز ، قوتۇلدۇق .

ئەل ئويغاندى بىز غەپلەتتە ياتمايمىز ،
يۇرتىمىزنى ئەمدى ئونداق ساتمايمىز .

قۇربانلارنىڭ قانلىرىنى ئاقلايمىز ،
يېگىنشلەردىن ـ يېگىنشلەرگە ئاتلايمىز .

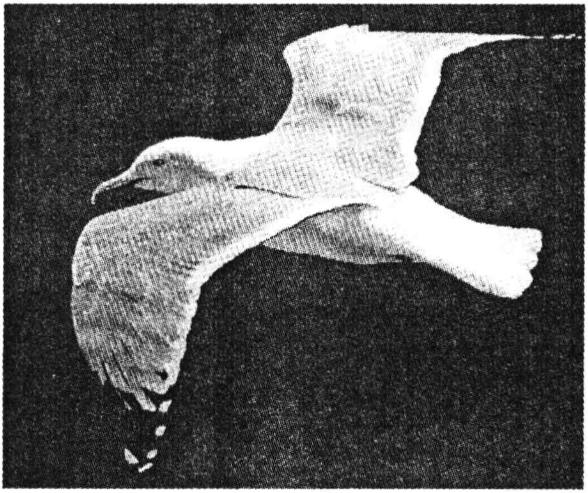

---

* «سامان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 143 ـ بەت .

بالىلار ناخشىسى*

بىر ـ ئىككى ، ئۈچ...
بىرلىك ئۇلۇغ كۈچ .
يەنجىپ ئۆتىمىز ،
توسقۇن كەلسە دۈچ .

ئۆزىمىز كىچىك ،
تىلىمىز چۈچۈك .
دوپپىمىز ئالا ،
ئىشىمىز چالا .

ئالىمىز بىلىم ،
مەكتەپكە كىرىپ .
ئوتتۇرا يولدا
قالمايمىز ھېرىپ .

خەلق مېھرىبان ،
پىدا ئەزىز جان .
تۇغۇلغان دىيار ،
ئەزىز قەدىردان .

كۈندە تۇغۇلۇپ ،
ئايدا چوڭ بولۇپ .

يىلتىز يايىمىز ،
بىرىمىز ئون بولۇپ .

ئۆگەنسەك بىلىم
مۇشكۇللەر ئاسان .
بۇغرا ئەۋلادى ،
يېڭىلمەس ھامان .

* * *

بىر ـ ئىككى ، ئۈچ...
بىرلىك ئۇلۇغ كۈچ .
يەنجىپ ئۆتىمىز ،
توسقۇن كەلسە دۈچ .

1936 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىر ئۈستۈنئاتۇش ئىكساق ھۆسەينىيە مەكتىپى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن 1985 ـ يىلى نەشر قىلىنغان « مەشئەل » ژۇرنىلىنىڭ 109 ـ بېتىدىن ئېلىندى . بۇ شېئىرنى مەتىلى ئەپەندىنىڭ ئىزچىسى ئەشرەپ نىياز ئەسلەپ بەرگەن .

بۈگۈن *

قاراڭغۇلۇقلار ، قارا زۇلمەتلەر ،
قارا پەردىلەر يىرتىلدى بۈگۈن .
ئۇلۇغ ۋەتەننى ۋەيران ئەيلىگەن
ياۋ ، جىن① زالىملار يوقالدى بۈگۈن .

ئەسىرلەر بويى تەڭسىزلىك بىلەن
ئۆتكەن بەند بولدى ئۆمرىمىز .
مەرىپەت گۈلى ئېچىلىپ بۈگۈن ،
چۆمدى شادلىققا غەمكىن كۆڭلىمىز .

1936 ــ يىلى ، نورۇز ئېيى

---

* «بۈگۈن» سەرلەۋھىلىك مەزكۇر شېئىرنى مۇتەللىپ ئېيىپىنىڭ ئېيىنى يىللىرىدىكى مەكتەپلەردە تەسىس قىلىنغان « چوكانلار سىنىپى » ئوقۇغۇچىلىرىغا يېزىپ بەرگەن بولۇپ ، ھازىرغا قەدەر ئۇرغۇن ئىزچى يولداشلارنىڭ خاتىرىسىدە ساقلىنىپ قالغان .

① ياۋ ، جىن ـــ ياۋۇز يۇگىشىن ۋە جىن شۇرېنلى كۆرسىتىدۇ .

ئۈمىد *

ۋاپا ئىزدەپ جاپا چەكتىم جۇدالىق توستى بەختىمنى ،
كۆڭۈل بەرسەم نادانلەرگە چۈشەنمەي كەتتى قەلبىمنى .

تاپارمەن قايسى شادلىقنى ئۆزۈمنى بۇنچىلا خارلاپ ،
پېشانەمگە پۈتۈلگەن ئىش ئەمدى نە قىلاي زارلاپ .

ھاياتقا ئىشەنچىم باردۇر ، ياشاشنىڭ يوللىرى بىرلا ،
كۈرەش قىلماقنى ئىستەيمەن ، ماڭاكى باش پاناھ ــــ ئاللاھ .

ئۆمۈرنىڭ كۆكىدە نۇرلۇق ئۈمىدنىڭ يۇلتۇزى ئۆچمەس ،
بۇ جېنىم بولسىلا تەندە ، ئىرادەم توزۇماس ـ تۈگىمەس .

---

* بۇ شېئىرنى ئاتۇش مەشھەتلىك دىنىي ئۆلىما زەينۇل ئابىدىن مەۋلىۋى ئۆزىنىڭ ئوغلى ۋارىس ئەپەندىگە قالدۇرۇپ كەتكەن . ئۇشبۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

سوت ئۈيقۇدا *

يىراقلارغا سەپەر ئەتتىم مىللەتنىڭ شادلىغىن ئىستەپ ،
رىيازەتكە بېرىپ بەرداش مەرىپەت نۇرىنى كۆزلەپ ،
ساماللارغا باشقا ئەل ـ يۇرتلار كېتىپتۇ ھەسسىلەپ ئۆرلەپ ،
مېنىڭ خەلقىم سوت ئۈيقۇدا ، بىز سوت ئۈيقۇدا .

نېمە كۈن بۇ بىر بىزگىلا كېلىۋاتقان دەرد ـ ئەلەم ،
شېك ① دېگەننىڭ پەرمانى بىزنى ئەزدى ھەر قەدەم ،
بۇ خۇنخورلار ئوچىقىدا كۆيۈپ كەتتى كىتاب ـ قەلەم ،
مېنىڭ خەلقىم سوت ئۈيقۇدا ، بىز سوت ئۈيقۇدا .

باشقا چۈشكەن زۇلمەتنى كۆرمىدى ھېچ بىر كىشى ،
دەريا ـ دەريا ئاققان سۇلار ۋەتىنىمنىڭ كۆز يېشى ،
بايلىقلارنى بۇلاپ ئالدى ، بىزگە قالدى ساي تېشى ،
مېنىڭ خەلقىم سوت ئۈيقۇدا ، بىز سوت ئۈيقۇدا .

ئەزىنىم ياگرىسا كۆكتە ئاڭلىغىلى ئادىمىم بارمۇ ؟
نۇر قۇياشىم پارلىغىلى ئۆز ئالىمىم بارمۇ ؟

سۆزلىرىمنى بۇ مىللەت كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلارمۇ ؟
مېنىڭ خەلقىم سۇت ئۇيقۇدا ، بىز سۇت ئۇيقۇدا .

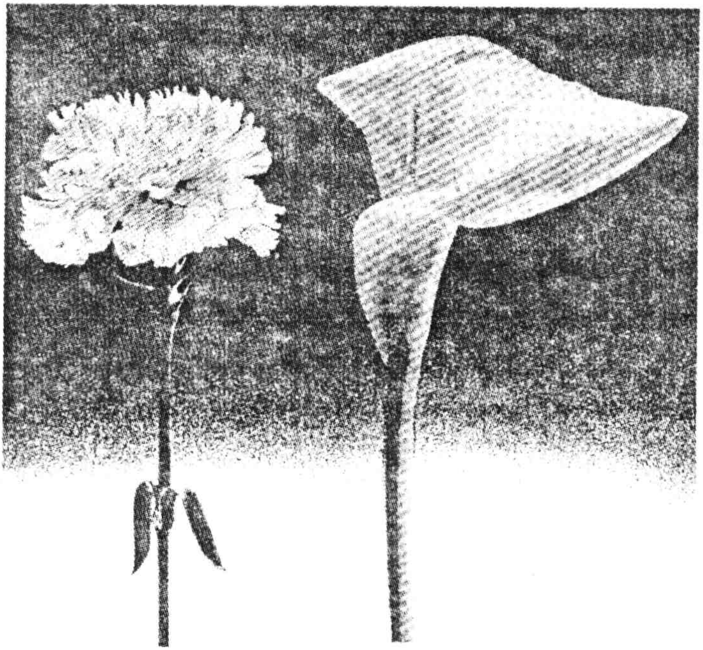

---

* بۇ شېئىرنى ماتارىچى ئىمىنجان تۇرسۇن ساقلىغان. لېكىن يې‌زىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

① شېك ــــ شېك شىسەيلى كۆرستىدۇ .

دوستلار *

دوستلار ، دوستلار ، قەدىردان دوستلار ،
نېچۈن ئاڭلايمەن دائىم شۇم خەبەر .
يوللار ، يوللار سوزۇلغان يوللار ،
قەبرىستاندىن قەبرىستان قەدەر .

ياشلار ، ياشلار ئاققان شۇ ياشلار،
دەريا بولۇپ قانغا ئايلىنىپ .
قانلار ، قانلار تۆكۈلگەن قانلار ،
تۆكۈلمىگەن ئالەم يارىلىپ .

بىزگە نۇر بوپ كۆرۈنگەن يەردە
يەتتە باشلىق باركەن جادۇگەر .
بارغانلاردىن يانمىدى ھېچكىم ،
بارمىساقمۇ ، ئوخشاش باش كېتەر !

---

* ئۇشبۇ شېئىرنى تارىخچى ، شائىر ئابدۇرەھىم توختى دەپ بەرگەن .

لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار *

سەن تۇپراقتىن يارالغان ئەمەس ،
شۇڭا ئۇنى بىلمەيسەن بۈيۈك .
سەن دۈشمەننىڭ قوينىدىكى مەست ،
تېنىڭ سېسىق ، روھىڭدۇر ئۆلۈك ،
لەنەت ساڭا خائىن ئىت ـ كۈچۈك .

سەن خەلقتىن چەتنىگەن بىر پەس ،
قەلبىڭدە يوق ۋىجدانلىق يۈرەك .
قەدىمىڭدە سېتىش ـ چېقىش بار ،
ئادەم يوقتۇر سېنى سۆيگۈدەك ،
لەنەت ساڭا دۈشمەن ئىت ـ كۈچۈك .

لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار ،
لەنەت ساڭا ئەلدىن ـ ۋەتەندىن .

ئەل قېنىنى ئىچىپ ياتقانلار ،
مۇناپىقلار ۋەتەن ساتقانلار .

لەنەت ساڭا ، لەنەت سىياسەت ،
لەنەت ساڭا ساختا ھەقىقەت .

1937 ـ يىلى

* بۇ شېئىرنى مائارىپچى ئابدۇقادىر توختى ئەپەندى يادقا ئېيتىپ بەرگەن .

تۆرمە خاتىرىسى*

1

نەچچە يىل كەزدىم ، بۇ دىيارى غۇربەتنى ،
كۆرمىكەندىم مۇنداق ئازاب ـ ئوقۇبەتنى .
ئاقىۋەت كېلىپ ئەلگە ، قىلىپ خەلق ئۈچۈن خىزمەت ،
مۇكاپات ئورنىدا ئالدىم بۇ ئازارى كۈلپەتنى .

تاقىتىم تاق بولدى بۇندىكى خەلقنىڭ نىدايىدىن ،
قۇلاقلىرىم گاس بولدى كىشەنلەر سادايىدىن .
ئېخ ، بىچارە مەزلۇملار ! گۇناھى زادى نېمە ؟
بىر ماگدامچە يەر تەگمىش بۇ ۋەتەن پاناھىدىن .

روھىم ئەجەب قىسىلدى يالغۇزلۇقتا ، تۇتقۇندا ،
سائەتلىرىم ئۆتمەكتە كىشەنلىنىپ زۇلمەتتە .
يېشىم ئوتتۇز ئالتە ياش تاشتىن بەتتەر قاتتى باش ،
ئادا بولار ئوخشايمەن بۇ خىل قايغۇ ـ ھەسرەتتە .

2

تۇتقۇن بولدى بۇلبۇللار يۇرتنى بۇلغىدى قاغا،

كىم بولسا ۋەتەنپەرۋەر بىر كۈنى ئېسىلۇر دارغا .

بۇ قاراڭغۇ يىللاردا تاپالمىدىم ئادالەت ،
ئادالەتكە ئىنتىلسەم ، قولغا ئالدى سىياسەت .

خەلقىم ئۇچۇن ئىلىم - پەن تەرەققىيات ئىستىدىم ،
نىيىتىم ساپ ، دىلىم ئاق ، ئۆتكۈزمىدىم جىنايەت .

قادىر ھاجى كىرىپ كەلدى يېنىدا گۇندىپاي ئالتە ،
ھەقىقەت نە ، ئادالەت نە ، بىلمەيدۇ ئەقلى بەك كالتە .

كىشەن قىستى سېنى تەۋپىق ، قىلما زەررىچە پەرياد ،
پىدا قىل جاننى سەن ئەمدى ، بېشىڭغا كەلدى بۇ ئەرسات .

ئۇرغۇپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىمدا ئىسيان ئېتەر ،
كۈندە مۇشتۇمدەك كېسەك ، خەت يېزىپ تۈگەپ كېتەر .

خۇدا بىلۇر بالىلىرىم قالدى دادۇ پەريادتا ،
دېرىكىمنى ئالالماي سەرسان بولۇپ ھەر ياقتا .

ئەل خائىنى مەمتىمىن ① ئىچى قارا مۇناپىق ،
ھۆكۈمەتكە ئۇستۇمدىن خەۋەر بېرىپسەن ساختا .

1937 ـ يىلى ماي ، قەشقەر ، يارباغ تۇرمە

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىپدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 149 ـ بەت .

① خائىن مەمتىمىن ـــ ئەسلى ئاتۇشلۇق مەشەت دېگەن يېرىدىن . بۇ يەردە 1930 ـ ۋە 1940 ـ يىللىرى شىڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۇچۇن بارلىقىنى ئاتىۋەتكەن خەلق دۈشمىنى ـــ مەمتىمىن ئاق كىرپىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

ئېرپان كۈنلىرى*

تۇغدى بۇ يۇرتقا ئېرپان كۈنلىرى ،
يۇتتى نادانلىق، زۇلمەت تۈنلىرى .
سايرا ، ۋەتەننىڭ شوخ بۇلبۇللىرى ،
ئېچىلدى ساڭا ئىلىم يوللىرى .

يىمىرىلمەكتە دەۋرى ئىستىبدات ،
خۇراپاتلىقتىن بولغىن سەن ئازاد .
بىلگىن غەنىيمەت ئالتۇن چاغلارنى ،
قىل ئېرپان بىلەن يۇرتۇڭنى ئابات .

---

* «سامان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 145 ـ بەت .

قايىندى

ئەلدە زورلۇق ، ئەلدە خورلۇق دىلدا ۋىجدان قايىندى ،
ئەل ۋەتەن ئاچتى كۆزىنى ئەلدە داستان قايىندى.

لەنىتى باسمىچىلار قىلدى ۋەتەننى مۇنقەرز ،
ئويغىنىپ تاغۇدىڭىز ، يەرۇئاسمان قايىندى .

لەختە ـ لەختە قان بولۇپ ئاقتى تۇمەننىڭ سۇلىرى ،
سۇلىرىدا ھەسرىتى ... ئۇندا قىيان قايىندى .

نە بولۇرلەر تۈن ئىچىدە بۇ غېرىب ـ مىسكىن شەھەر ؟
يوللىرىدا نالە ـ زارۇ كۆكتە چۇقان قايىندى .

ئەي تەۋپىق ، سەن ۋەتەننىڭ ئوغلانىسەن ،
ئەمدى ئاتقا مىن ! بۇگۇن يۇرەكتە قان قايىندى .

ماتارىپ بىلەن ، پەن بىلەن .... سەن ۋەتەننى قۇتقۇلدۇر ،
خورلۇقلارغا كۆنمىگەن ئەلدە ئاۋام قايىندى .

1937 ـ يىلى،يانۋار ، قەشقەر

بۇدە كېتەر

نو نەغمەم ؟ بۇدە كېتەر ،
ئويلىما ھېچ ! بۇدە كېتەر .
تازا بول ، قورقما ، چېلىش ،
زادى ھايات بۇدە كېتەر .
ئۆلمەيمن ، ھايات قالسام
بۇمۇ ھەم تۆگەپ كېتەر .

1937 ـ يىلى ئاپرېل

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن :

ئاتۇشتا قۇرۇلغان ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى يېڭى مەكتەپ — «ھۈسەينىيە» مەكتىپى بۇ قەدىمىي دىيارىمىزغا يېڭى مائارىپنىڭ ئۇرۇقىنى چاچتى ، ئۇندۇردى ، مېۋىلەتتى . بۇ مەكتەپ خەلقىمىزنىڭ روھىيىتىدىكى نادانلىق ، قاششاقلىق ۋە خۇراپات-لىقنىڭ يىلتىزىغا پالتا چاپتى .

«ھۈسەينىيە» مەكتىپى ئىنتايىن چىرايلىق نەمۇنە سۈپىتىدە ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش مائارىپتىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇ-شىنى تۇنجى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ، ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە كۈچلۈك ئاساس سالدى ، شىن-جاڭنىڭ ھازىرقى زامان تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى .

ئاتۇشتا باشلانغان يېڭى مائارىپ ھەرىكىتى شۇنىڭ ئۈچۈن تا-رىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنكى ، زاۋاللىق بىلەن نىجاتلىق ، چېكىنىش بىلەن ئىلگىرىلەش ، نادانلىق بىلەن مەرىپەت ئوتتۇ-رىسىدىكى كەسكىن كۈرەش سەھىپىلىرى بىلەن تولغان تارىخ — ساناقسىز ئاقارتقۇچىلار پىداكارلىق كۆرسەتكەن ئۇنتۇلماس تارىخ! بۇلارنى ئەسلىگەندە بىز ئۇلارنىڭ شانلىق ۋە مەڭگۈ ئۆچمەس ئىش ـ ئىزلىرىغا مەدھىيە ئوقۇماي تۇرالمايمىز .

مەن بۇ مەرىپەتپەرۋەر ، خەلق سۆيەر كىشىلىرىمىزنىڭ ھاياتى

ۋە ئىش پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئون يىلدىن بېرى ئىزدىنىپ ما-
تېرىيال توپلىدىم . بۇ جەرياندا بەزىبىر قىيىنچىلىقلارغا دۇچ
كەلگەن بولساممۇ ، ئاشۇ كىشىلىرىمىزنىڭ ئىخلاسمەنلىرى ۋە
يېقىن سەپداشلىرىدىن ئىمىنجان تۇرسۇن (ئاتاقلىق مائارىپچى ،
شائىر تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ ئوغلى) ، ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ، قادىر
ئەپەندى ، مىرئەخمەت سىيىت قاتارلىق زىيالىيلارنىڭ سەممىمىي
قوللىشى بىلەن ھەقىقىي پاكىتلىق ماتېرىياللارغا ئىگە بولدۇم .
مەن بۇ ماتېرىياللار ئارقىلىق تۇنجى قەدەمدە ئۇيغۇر يېڭى مائار-
پىنىڭ ئۇلكارى بولمىش ئاكا - ئۇكا مۇسابايوپلارنىڭ ھايات پائالـ
يەتلىرى ئەكس ئەتكەن «باۋۇدۇنباي» ناملىق رومانىنى يېزىپ
چىقتىم .

مەن ئىككىنچى قەدەمدە ئۇلۇغ شائىر ، تالانتلىق كومپوزىتور ،
قابىلىيەتلىك تەشكىلاتچى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شېئىرلىرىنى
يىغىپ رەتلەشكە كىرىشتىم . بۇ جەرياندا مەتبۇئاتلاردا تېخى ئېلان
قىلىنمىغان ، لېكىن خەلقنىڭ يۈرەك قېتىدا ساقلىنىپ قالغان
شېئىرلاردىن يىگىرمە نەچچە پارچىنى ئىزدەپ تاپتىم . بۇ شېئىرلار
مەمتىلى ئەپەندى قوزغىغان مائارىپ ھەرىكىتىنىڭ ئاكتىپ قوللى-
غۇچىسى تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىمىنجان تۇرسۇن ،
ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ، ئابدۇقادىر توختى ، ئابدۇقادىر داموللام ، ۋارىس
مەۋلۇۋى قاتارلىق كىشىلەردە ساقلىنىپ قالغانىكەن . بۇ شېئىرلار

تېپىلغانىدىن كېيىن ، بىر نەچچە يىل چوڭقۇر تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يەنە بىر قىسىم شېئىرلىرىنى ئىزدەپ تاپتىم . شائىر قۇربان بارات ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بېقىۋالغان ئوغلى مىرئەخمەت سىيىت قاتارلىق يولداشلار نەشرگە تەييارلاپ ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلدۇرغان مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ، قولىمىزدىكى بۇ «مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى» نى نەشرگە تەييارلىدىم .

بۇ شېئىرلار بىزنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنىنى تەتقىق قىلىشىمىزدىكى قىممەتلىك مىراس .

شېئىرلارنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا ئەسلى شېئىرلاردىكى قىسمەن سۆزلەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىسى بويىچە توغرىلاندى . يەنە بىر قىسمى ئەينى زاماندىكى سۆز ئىشلىتىش ئۇسۇلى ۋە شېئىرلاردىكى قاپىيە ئېھتىياجى بويىچە ئەينەن ئېلىندى . شېئىرلاردا قىسمەن ئۆزگىرىش ياكى سەۋەنلىكلەر بولۇشى مۇمكىن . يېزىلغان بەزى ئەسەرلەرنىڭ بىر قەدەر ئېنىق ۋاقتى بار بولسىمۇ ، يەنە بىر قىسمىنىڭ ۋاقتى ئېنىق ئەمەس ، بۇنى داۋاملىق تەتقىق قىلىش كېرەك ، دەپ قارايمەن ، تەتقىقاتچى ۋە پايدىلانغۇچىلارنىڭ ۋاقىپ بولۇشىنى سورايمەن .

ئىبراھىم ئالىپ تېكىن

1998 ـ يىل. دېكابىر

پايدىلانمىلار

♥ «سامان يولى»: تۇرسۇن نىياز ، هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن زىيىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 5 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى ئۆچمەس يۇلتۇزلار» : مىر- ئەزىم ، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى ، 1988 ـ يىل 5 ـ ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر» : ئىمىنجان ئەخمىدى ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «بۇلاق» مەجمۇئەسى ، 1981 ـ يىللىق 3 ـ سان .

♥ «مەشئەل» ـــ ئۇيغۇر هازىرقى زامان پەننىي مەكتىپى قۇ- رۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىق مۇناسىۋىتى بىلەن نەشر قىلىنغان مەخسۇس سان ، 1985 ـ يىل 9 ـ ئاي ، 1 ـ بېسىلىشى .

♥ «ئۆمۈر داستانى» : سەيپىدىن ئەزىزى، مىللەتلەر نەشرىياتى ، 1990 ـ يىل 11 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى

مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى

ئىبراھىم ئالپ تېكىن تۈزگەن

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى

(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)

شىنجاڭ ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

فورماتى : 1168×850 مىللىمېتىر 32/1

باسما تاۋىقى : 3.75 قىستۇرما ۋارىقى : 2

2000 ـ يىل 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى

2000 ـ يىل 7 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى

تىراژى : 3,000 —1

ISBN7—228—05749—X/I・2120

باھاسى : 10.00 يۈەن

مەسئۇل مۇھەررىر : مەمتىمىن ئەلا
مەسئۇل كوررېكتور : ئادالەت مەخسۇت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئابلىمىت رۇزى

مۇقاۋىنىڭ تۆتىنچى بېتىدە : قاراخا-
نىيلار خاندانلىقىنىڭ خاقانى سۇلتان
سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئاتۇشتا يېڭىدىن
ياسالغان مەقبەرىسى .

ISBN 7-228-05749-X

9 787228 057498 >

ISBN 7- 228- 05749- X
I·2120(民文) 定价: 10.00 元